

De toekomst van de bibliotheek

knooppunt voor kennis, contact en cultuur

Bibliotheek van de toekomst

knooppunt voor kennis, contact en cultuur

Den Haag, januari 2014

Inhoudsopgave

Doorwoord

(blz 12)

Samenvatting

(blz 14)

1

Inleiding

(blz 23)

2

Waar we
vandaan komen:
de maatschappelijke
opdracht en de
publieke waarden
(blz 26)

2.1 Maatschappelijke opdracht 27
2.2 Publieke waarden 32

3

Ontwikkelingen in
de samenleving
(blz 36)

3.1 Kennis wordt een steeds belangrijker productiemiddel 36
3.2 Het belang van specifieke vaardigheden neemt toe 38
3.3 Digitalisering en personalisering van informatie zet door 46
3.4 Het belang van netwerken en de community neemt toe 50
3.5 De consument heeft minder tijd en verwacht meer beleving 54
3.6 Veranderingen in het sociale weefsel van steden en dorpen 55

Colofon
(blz 103)

Bijlage 2
verantwoording commissie
(blz 101)

Bijlage 1
geraadpleegde literatuur
(blz 96)

5

De weg naar
de toekomst
(blz 84)

5.1 Een geïntegreerde benadering van
fysiek en digitaal 86
5.2 Responsiviteit en sensibiliteit voor
de lokale omgeving 86
5.3 (Ruimte voor) een innovatieve en
ondernemende houding 87

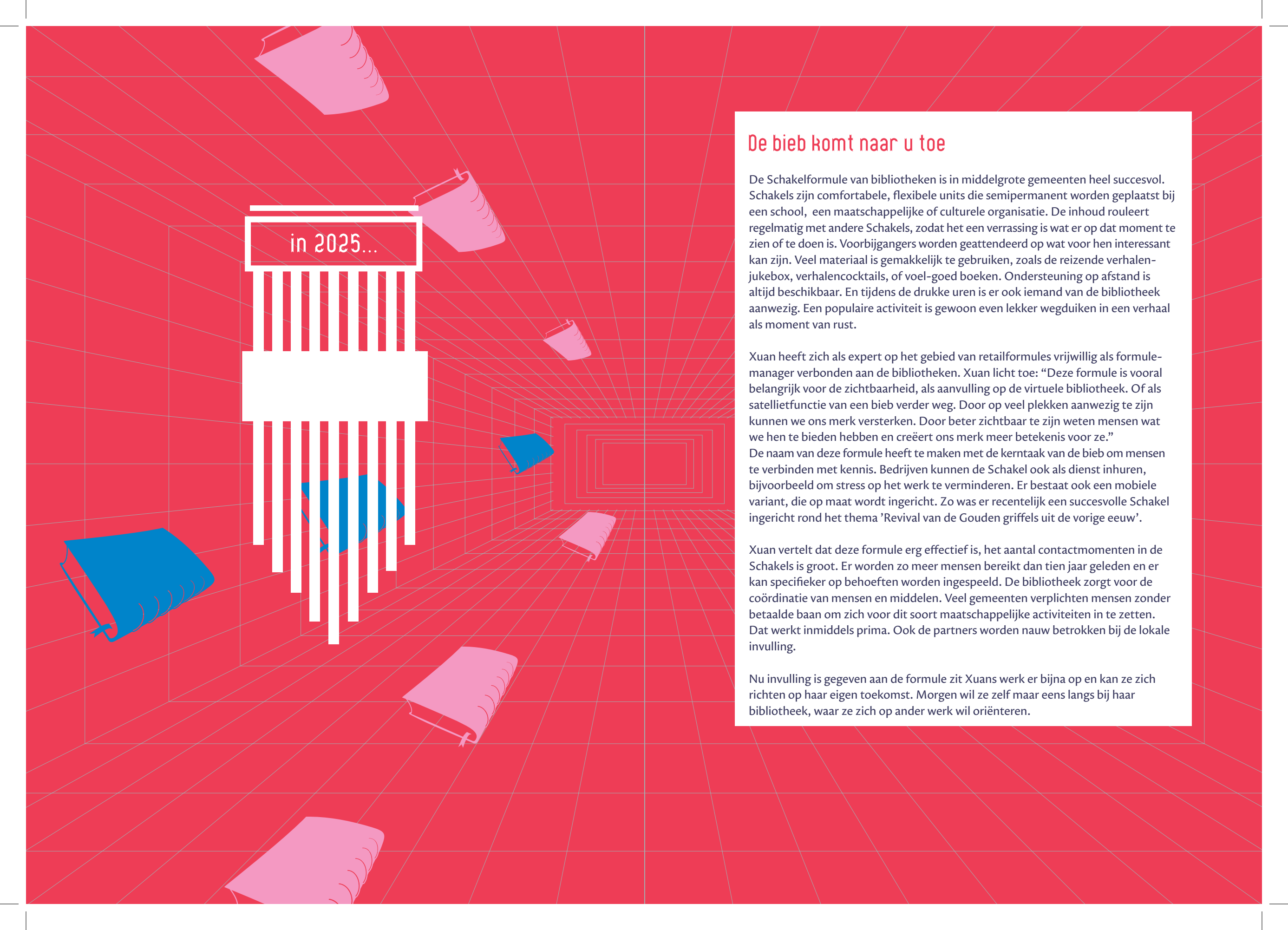
4

De bibliotheek
in transitie
(blz 58)

4.1 De opdracht van de bibliotheek 60
4.2 De invulling van de opdracht:
van collecties naar connecties 73
4.3 Wat betekent dit voor de kernfuncties? 80

WIE
DIT
LEEST
WORDT
WIJZER

in 2025...

De bieb komt naar u toe

De Schakelformule van bibliotheken is in middelgrote gemeenten heel succesvol. Schakels zijn comfortabele, flexibele units die semipermanent worden geplaatst bij een school, een maatschappelijke of culturele organisatie. De inhoud rouleert regelmatig met andere Schakels, zodat het een verrassing is wat er op dat moment te zien of te doen is. Voorbijgangers worden geattendeerd op wat voor hen interessant kan zijn. Veel materiaal is gemakkelijk te gebruiken, zoals de reizende verhalen-jukebox, verhalencocktails, of voel-goed boeken. Ondersteuning op afstand is altijd beschikbaar. En tijdens de drukke uren is er ook iemand van de bibliotheek aanwezig. Een populaire activiteit is gewoon even lekker wegduiken in een verhaal als moment van rust.

Xuan heeft zich als expert op het gebied van retailformules vrijwillig als formulemanager verbonden aan de bibliotheken. Xuan licht toe: “Deze formule is vooral belangrijk voor de zichtbaarheid, als aanvulling op de virtuele bibliotheek. Of als satellietfunctie van een bieb verder weg. Door op veel plekken aanwezig te zijn kunnen we ons merk versterken. Door beter zichtbaar te zijn weten mensen wat we hen te bieden hebben en creëert ons merk meer betekenis voor ze.”

De naam van deze formule heeft te maken met de kerntaak van de bieb om mensen te verbinden met kennis. Bedrijven kunnen de Schakel ook als dienst inhuren, bijvoorbeeld om stress op het werk te verminderen. Er bestaat ook een mobiele variant, die op maat wordt ingericht. Zo was er recentelijk een succesvolle Schakel ingericht rond het thema 'Revival van de Gouden griffels uit de vorige eeuw'.

Xuan vertelt dat deze formule erg effectief is, het aantal contactmomenten in de Schakels is groot. Er worden zo meer mensen bereikt dan tien jaar geleden en er kan specifieker op behoeften worden ingespeeld. De bibliotheek zorgt voor de coördinatie van mensen en middelen. Veel gemeenten verplichten mensen zonder betaalde baan om zich voor dit soort maatschappelijke activiteiten in te zetten. Dat werkt inmiddels prima. Ook de partners worden nauw betrokken bij de lokale invulling.

Nu invulling is gegeven aan de formule zit Xuans werk er bijna op en kan ze zich richten op haar eigen toekomst. Morgen wil ze zelf maar eens langs bij haar bibliotheek, waar ze zich op ander werk wil oriënteren.

Voorwoord

Valt er iets zinnigs te zeggen over de vraag hoe de openbare bibliotheek er in 2025 uitziet in het licht van de grote maatschappelijke en technologische veranderingen waar wij nu al mee te maken hebben, en die met nog grotere snelheid op ons af komen? Dat is een lastige vraag. Kon ik mij tien jaar geleden voorstellen dat ik dit voorwoord op mijn iPad zat te tikken, terwijl ik op diezelfde iPad net mijn krant aan het lezen was? Nee, in de verste verte niet. Wat ik wel weet, is dat dit soort ontwikkelingen in de komende jaren alleen maar sneller zullen gaan.

Ook weet ik dat deze ontwikkelingen grote invloed kunnen en zullen hebben op de kerndoelstellingen van de openbare bibliotheek. Decennialang is de openbare bibliotheek een geweldige verzamelaarsplaats geweest van een enorme hoeveelheid prachtige boeken, later ook van grammofoonplaten, cd's en dvd's, die daarmee voor een groot publiek bereikbaar werden en zo van grote betekenis zijn geweest voor de ontwikkeling en het welzijn van heel veel mensen.

Als de voortekenen niet bedriegen, gaat dat veranderen. Nieuwe technieken hebben een grote invloed op de verspreiding van boeken, muziek en andere informatiedragers. Muziek is nu al, buiten de bibliotheek om, op grote schaal tegen zeer geringe kosten voor heel veel mensen bereikbaar en het e-boek is in opmars. Brengt dat met zich mee dat het uitlenen van boeken en muziek te zijner tijd niet meer tot de kerntaak van de openbare bibliotheek zal behoren? Het zou zo maar kunnen. En het minste wat je kunt doen, is daar rekening mee houden. Ook al weten wij nu niet óf en zo ja wanneer een dergelijke situatie zal intreden.

Alle reden dus om na te denken over de vraag hoe de openbare bibliotheek er in 2025 zal uitzien.

Deze zoektocht heeft een commissie op verzoek van het SIOB en onder mijn voorzitterschap met hartstocht ondernomen en over die zoektocht leggen wij hier verantwoording af. Met hartstocht, omdat wij allen van de openbare bibliotheek houden en er in ons leven veel aan te danken hebben gehad of nog steeds hebben. Met hartstocht, omdat lezen een belangrijk onderdeel is van ons leven en de bibliotheek daarin zo'n ondersteunende rol speelt of heeft gespeeld.

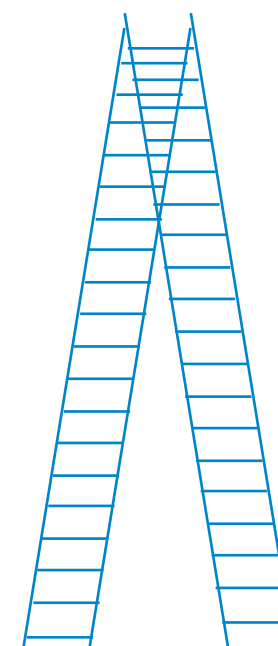
Wat er ook gaat veranderen, lezen blijft de basis van een ontwikkelde samenleving en zeker van een samenleving waarin kennis de kern is van ons welzijn en onze welvaart. Die uitgangspunten hebben wij in dit rapport gebruikt om tot aanbevelingen te komen. Wij hopen hiermee te helpen bij het vormgeven van die nieuwe openbare bibliotheek.

Een bibliotheek die zeker niet overal hetzelfde zal zijn. In grote steden zien wij nu al prachtige nieuwe gebouwen die een geweldige aantrekkingskracht hebben. In diezelfde steden zien wij ook wijkbibliotheken die het centrum vormen van allerlei activiteiten waarbij kennis en cultuur centraal staat, maar waar ook ruimte is voor sociale activiteiten juist omdat die bibliotheek er is.

Diezelfde functie zien wij ook in kleinere gemeenschappen, waar de bibliotheek bij uitstek de plaats is waar mensen – die even genoeg hebben van hun individuele plek achter hun pc of smartphone – andere mensen in levenden lijve kunnen ontmoeten en zo in aanraking komen met onderwerpen waar ze uit zichzelf nooit tegenaan zouden zijn gelopen. Behalve een centrum voor kennis en cultuur zal de bibliotheek van de toekomst steeds meer die sociale rol gaan vervullen.

Wij zien ook gemeenten waar enorm bezuinigd wordt op de bibliotheek. Wij hopen dat er overal in het land voldoende vestigingen overblijven voor de functies die wij in ons rapport beschrijven. Functies die noodzakelijk zijn wanneer het ons ernst is met de kennissamenleving, wanneer het ons ernst is met onze welvaart en ons welzijn. Dan blijven wij, in nieuwe gedaanten, overal openbare bibliotheken tegenkomen.

Job Cohen, o.m. voorzitter van de Raad van Toezicht van de Openbare Bibliotheek Amsterdam

Samenvatting

EEN BOEK
IS PAS
EEN BOEK
ALS HET
EEN BOEK IS.

De bibliotheek moet zichzelf opnieuw uitvinden. De vergaande digitalisering van de samenleving, snelle maatschappelijke en economische veranderingen en een zich terugtrekkende overheid dwingen daartoe. Wat is, in het licht van deze ontwikkelingen, de opdracht van de openbare bibliotheek in 2025? En hoe kunnen bibliotheken invulling geven aan deze opdracht?

WARENHUIS VAN KENNIS EN INFORMATIE

Ontwikkelingen in de samenleving

De samenleving verandert. Kennis en informatie worden steeds meer centrale productiemiddelen. Om mee te komen in en bij te dragen aan de kennis- en informatiesamenleving moeten burgers voldoende zijn toegerust om continu kennis en informatie te verwerven, op de juiste wijze te interpreteren en uit te wisselen met anderen. Taalvaardigheid vormt de basis voor de ontwikkeling van andere vaardigheden en is essentieel om toegang te krijgen tot specifieke kennisgebieden en deze ook te begrijpen.

Ondanks het groeiende belang van lezen zijn er ontwikkelingen waar te nemen die duiden op een afbrokkeling van de leescultuur. Hoewel er door de opkomst van digitale media meer van schermen wordt gelezen, besteden mensen minder tijd aan het lezen van boeken en hebben Nederlandse basisscholieren en middelbare scholieren, in vergelijking met kinderen uit andere landen, een negatieve houding tegenover lezen. Door de sluiting van boekwinkels, de verplaatsing van verkoopkanalen naar het digitale domein en door de verschuiving van print naar digitaal, verdwijnen zichtbare elementen en plekken ter promotie van het lezen uit het fysieke straatbeeld.

De verdergaande digitalisering en de groeiende hoeveelheid informatie die via het web wordt aangeboden, maakt van ICT-geletterdheid een basisvaardigheid. Naast de beschikking over 'knoppenkunde' gaat het om vaardigheden als het vinden, beoordelen, duiden en gebruiken van informatiebronnen. De toegenomen personalisering van content door algoritmes doet bovendien een beroep op de vaardigheden van de informatiegebruiker waarbij hij er bewust van dient te zijn dat de informatie die hij krijgt voorgeschoteld, is afgestemd op zijn online zoekgedrag en dat andere informatie buiten beschouwing wordt gelaten.

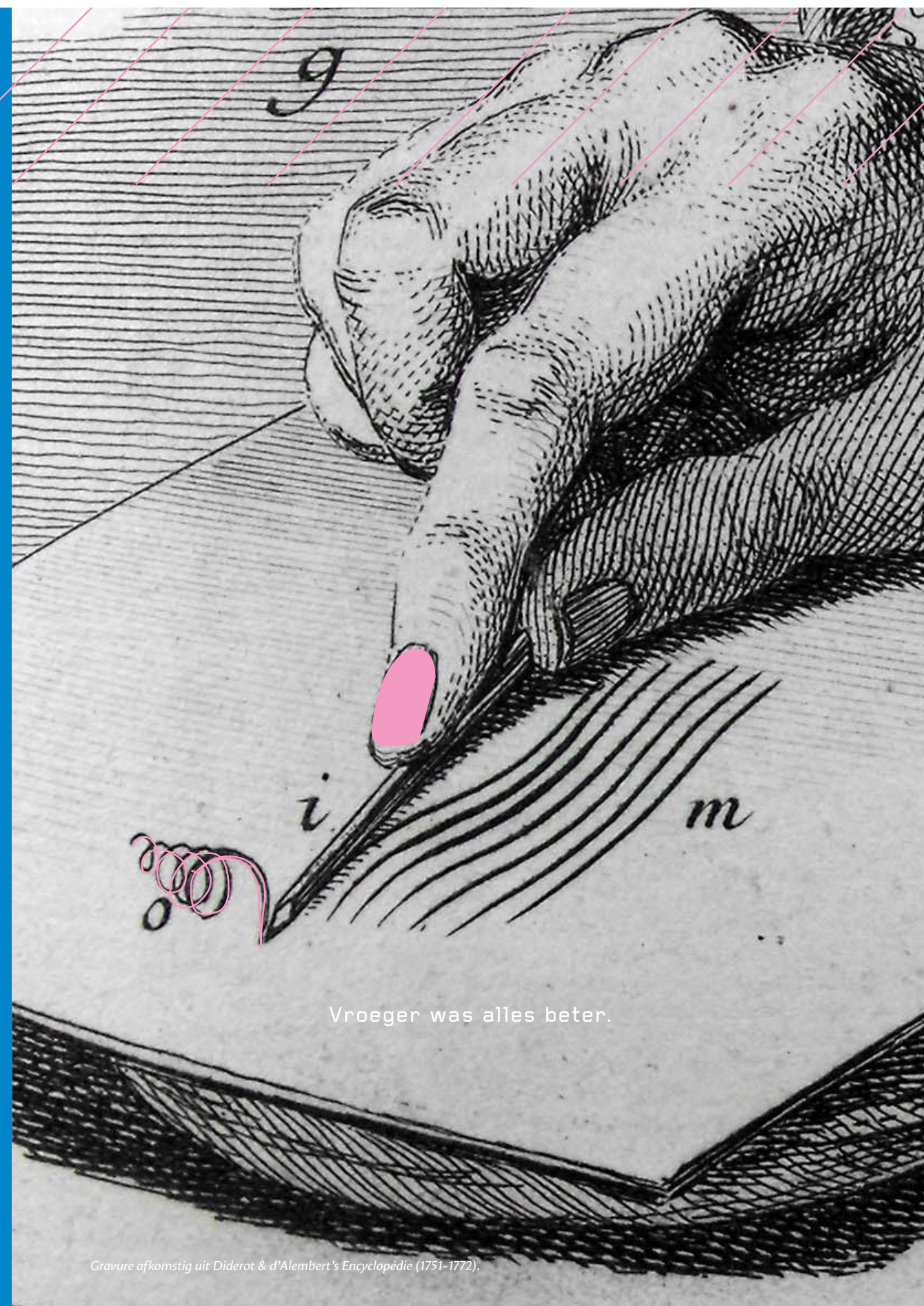
Niet iedereen kan even gemakkelijk meekomen in het verwerven van vaardigheden. Hoewel opgegroeid in een digitale samenleving blijken jongeren minder handig op het internet dan gedacht. En hoewel de kloof als het gaat om de toegang tot ICT inmiddels ver is gedicht, ontstaat er een nieuwe kloof tussen mensen die ICT wel en niet goed weten in te zetten. Ook in de toekomst zullen er altijd groepen zijn die achterblijven, omdat zij geen toegang hebben tot de nieuwste technologieën en/of het hen ontbreekt aan de juiste vaardigheden.

De snelle (technologische) veranderingen in de samenleving vergen van burgers dat zij de juiste kennis en vaardigheden ontwikkelen en dat zij dat bovendien hun hele leven blijven doen: een leven lang leren. Naast vaardigheden op het gebied van geletterdheid in taal, informatie en ICT, wordt specifieke aandacht voor de zogenaamde *21st century skills* steeds belangrijker. Vaardigheden als samenwerken, creativiteit, communiceren, probleemoplossend vermogen en kritisch denken zijn essentieel in de economie van de 21ste eeuw.

De manier waarop deze vaardigheden worden opgedaan en waarop kennis wordt ontwikkeld, is onder invloed van verschillende ontwikkelingen aan verandering onderhevig. Informeren krijgt steeds vaker de vorm van tweerichtingsverkeer waarbij het onderscheid tussen auteur, lezer en uitgever (consument en producent) vervaagt. Leren vindt steeds vaker plaats buiten de formele structuren en in een sociaal proces. Geholpen en gestimuleerd door moderne communicatietechnieken organiseren mensen zich horizontaal, soms wereldwijd en op informele wijze rondom bepaalde thema's of interesses. Onderlinge connecties, kennisdeling en samenwerking spelen een steeds belangrijkere rol en er wordt steeds vaker een beroep gedaan op de denkkracht van de community voor het antwoord op vragen, voor het genereren van creativiteit en het realiseren van innovatie.

Ondanks de groeiende connectiviteit in het digitale domein, bestaan er zorgen over het zwakker worden van onderlinge verbindingen in het fysieke domein. Ontmoetingen zijn niet alleen van belang voor onderling vertrouwen, herkenbaarheid en samenhang, maar kunnen bovendien bijdragen aan het voorkomen van eenzaamheid en het ontwikkelen van wederzijds begrip. Door de sluiting van buurthuizen neemt het aantal publieke organisaties af dat een bijdrage kan leveren aan de sociale verbondenheid binnen, en daarmee de leefbaarheid van, een gemeenschap. Dit geldt vooral voor de kleinere plattelandsgemeenten waar voorzieningen onder druk komen te staan door de leegloop van dorpen.

De druk op de vrije tijd neemt steeds meer toe. Burgers hebben een groeiende behoefte aan gemak, snelheid en flexibiliteit om werk, zorg en privé efficiënt te kunnen organiseren en combineren. Digitale media helpen daarbij maar zorgen tegelijkertijd voor gevoelens van stress en druk door de continue vraag om connectiviteit en bereikbaarheid. Hierdoor ontstaat de behoefte er juist ook even aan te ontsnappen. In de invulling van vrijetijdsbesteding is een verschuiving waar te nemen van nadruk op aandacht naar meer nadruk op beleving.

Vroeger was alles beter.

787 x 1092
889 x 1194

: 780 x 1080
: 882 x 1182

540 x 780
590 x 882

390 x 1080
440 x 1182

360 x 780
394 x 882

260 x 1080
294 x 1182

390 x 690
440 x 742

196 x 270
220 x 295

135 x 390
147 x 440

180 x 260
197 x 294

130 x 360
147 x 394

195 x 216
220 x 236

156 x 270
176 x 295

155 x 260
168 x 295

135 x 195
147 x 220

97 x 270
110 x 295

130 x 180
147 x 197

120 x 195
131 x 220

135 x 156
147 x 176

108 x 156
118 x 176

97 x 135
110 x 147

De opdracht van de openbare bibliotheek in de toekomst

De kern van de opdracht van de bibliotheek is dat zij bijdraagt aan en de basis vormt voor de kennis- en informatiesamenleving. Haar opdracht bestaat uit het stimuleren, ondersteunen, faciliteren en toerusten van burgers om mee te kunnen doen in en bij te kunnen dragen aan de moderne kennissamenleving.

De primaire taak van de bibliotheek begint bij geletterdheid in brede zin. Lezen is de basis voor het verwerven van kennis en stimuleert verbeeldingskracht en creativiteit. Ondersteuning van leesbevordering en promotie van de lees- en literaire cultuur behoort daarom ook in de toekomst tot het hart van de dienstverlening van de openbare bibliotheek. Zeker in tijden waarin de leescultuur onder druk komt te staan.

ICT-geletterdheid, met name de juiste interpretatie van en omgang met informatie, is daarnaast een basisvaardigheid voor deelname aan de samenleving en het kunnen verwerven en uitwisselen van kennis. Bibliotheken zijn experts in het vinden, verbinden en overdragen van informatie en spelen als adviseur ook in de toekomst een belangrijke rol. De bibliotheek als instituut dat het mogelijk maakt mensen te verrassen en inspireren en uit te dagen tot verbreding en reflectie in een wereld van personalisering en gefilterde informatie.

De bibliotheek zal zich in de toekomst ook moeten richten op andere belangrijke vaardigheden die de 21ste eeuw van mensen vraagt. Door het faciliteren van een stimulerende leeromgeving biedt de bibliotheek een platform waar mensen kunnen samenkomen en kennis kunnen delen om deze specifieke vaardigheden te kunnen verwerven. De bibliotheek is daarbij niet alleen gericht op het verkleinen van achterstanden, maar ook op het verder ontwikkelen van talent.

In een individualiserende samenleving biedt de bibliotheek juist een plaats voor ontmoeting. Bouwen aan kennis kan niet zonder sociaal-culturele plaatsen van samenkomst. Aan alle mogelijkheden die digitale middelen bieden, voegen bibliotheken essentiële waarde toe: een prettige en stimulerende omgeving om te leren, te lezen, letterlijk onder de mensen te zijn of te ontsnappen aan de continue *pressure of being connected*. De bibliotheek ontwikkelt zich zo tot een moderne agora, een moderne sociaal-culturele marktplaats. Een centrale, dynamische ontmoetingsplek waar men zich kan ontspannen, anderen kan ontmoeten en waar actief burgerschap wordt gestimuleerd.

260 x 410
294 x 444

216 x 540
236 x 590

154 x 780
168 x 882

270 x 390
295 x 440

195 x 540
220 x 590

260 x 360
294 x 394

230 x 390
247 x 440

195 x 445
220 x 480

130 x 270
147 x 295

180 x 195
197 x 220

135 x 260
147 x 294

172 x 195
185 x 220

156 x 216
176 x 236

154 x 208
168 x 238

156 x 204
176 x 218

130 x 237
147 x 258

De invulling van de opdracht: van collectie naar connectie

De komende jaren verschuift de wijze waarop de bibliotheek haar opdracht invult. Naarmate informatie in toenemende mate elders en gemakkelijk te vinden is, neemt voor de bibliotheek de noodzaak af om een eigen collectie beschikbaar te stellen. In een moderne netwerksamenleving worden lezen en leren steeds meer beïnvloed door, of zelfs onderdeel van, sociale processen. En snel ontwikkelende informatie- en communicatietechnologieën versterken de mogelijkheden om te delen met en een beroep te doen op anderen in de gemeenschap. De bibliotheek moet zich in de toekomst meer richten op het tot stand brengen, stimuleren en faciliteren van waardevolle verbindingen.

Meer dan ooit zijn mensen in staat om individueel en thuis te leren en te studeren. Met het wereldwijde web hebben zij alles tot hun beschikking. De bibliotheek is er voor wie meer wil en ontwikkelt zich tot een platform voor *social learning* waar mensen, ondersteund en gestimuleerd door de beschikbare hulpmiddelen, kunnen samenwerken en studeren. Bezoekers van de bibliotheek komen kennis halen én kennis brengen.

De bibliotheek opereert in een lokale maatschappelijke context. Haar succes staat of valt met de verbindingen die ze teweeg brengt met en tussen mensen en de lokale gemeenschap, de lokale overheid, het lokale bedrijfsleven en lokale maatschappelijke organisaties. Vanuit haar stevig verankerde positie en fysieke aanwezigheid in de samenleving, en vanwege haar laagdrempelig en betrouwbaar karakter, is ze een aantrekkelijke partner voor andere organisaties. Ze faciliteert de toegang tot uiteenlopende activiteiten en groeit uit tot lokale gids en makelaar.

De weg naar de toekomst

De ontwikkelingen in de informatietechnologie en de maatschappelijke en economische veranderingen maken dat bibliotheken hun dienstverlening anders moeten inrichten en hun bedrijfsvoering anders moeten vormgeven. Ook moeten bibliotheken de opbrengsten van hun maatschappelijke opdracht en de taken die daar aan bijdragen, inzichtelijker maken.

130 x 216
147 x 236

156 x 180
176 x 197

156 x 192
176 x 207

155 x 195
168 x 220

111 x 270
126 x 295

141 x 216
161 x 236

130 x 238
147 x 258

120 x 260
131 x 294

Welke titel zoekt u?

Een logische vraag is hoe de fysieke en digitale bibliotheek zich tot elkaar gaan verhouden. Het laat zich raden dat bibliotheken een groot deel van hun dienstverlening moeten verplaatsen naar digitale kanalen, want digitalisering is sterk in ontwikkeling.

Beide domeinen zullen niet los van elkaar maar aanvullend op elkaar moeten functioneren: de digitale bibliotheek vormt een aanvulling op de fysieke en omgekeerd. Beide versterken en verrijken elkaar en in beide domeinen wordt men uitgenodigd tot gebruik van de ander. Met zo'n geïntegreerde benadering biedt de bibliotheek een rijkere ervaring en beleving voor de bezoeker.

Een succesvolle transformatie naar een innoverende bibliotheek waar het draait om verbindingen, veronderstelt dat er een ondernemende houding is bij bibliotheken. Succesvolle cultureel-maatschappelijk ondernemers zijn alert, creatief, hebben lef en overtuigingskracht, combineren inhoud met marketing en zoeken naar een inhoudelijk en financieel draagvlak voor hun organisatie en diensten. Zij maken een voortdurende geactualiseerde balans tussen vraag- en aanbodgerichte producten. Zij netwerken, sluiten maatschappelijke allianties en creëren een lerend bibliotheek-netwerk waarin successen worden gedeeld en worden overgenomen indien passend bij de eigen omgeving en situatie.

Die titel hebben wij al gevonden.

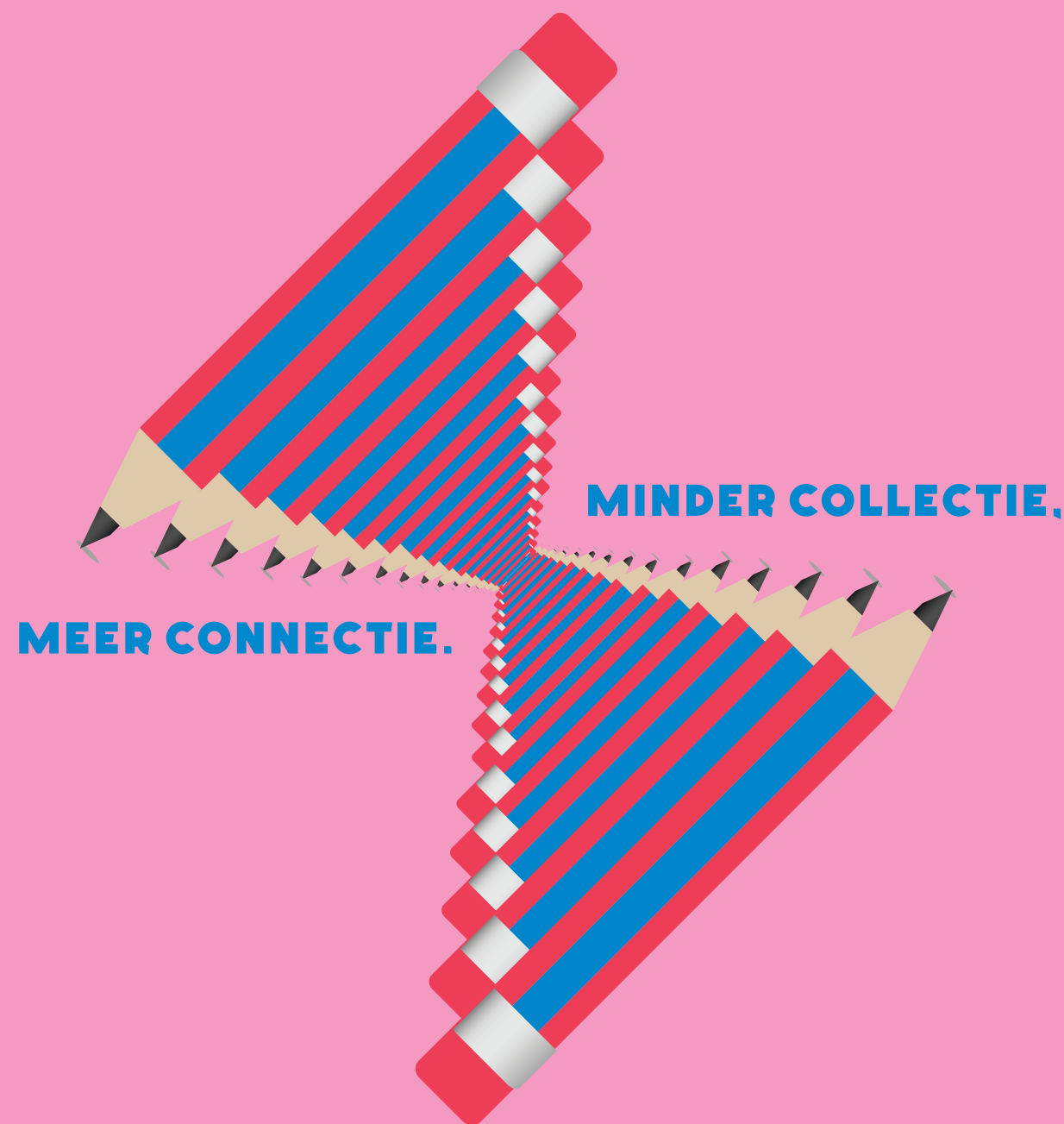
Conclusie

Vanaf haar oorsprong in het begin van de 20e eeuw heeft de bibliotheek zich gericht op ontwikkeling en ontplooiing van individu en samenleving. In 2025 is de basis van de openbare bibliotheek onveranderd: de bibliotheek draagt bij aan de ontplooiing van het individu. De bibliotheek blijft daarvoor een vitale schakel in de toekomstige kennissamenleving. Ze is, naast school, de enige instelling die garandeert dat iedereen toegang heeft tot informatie en bronnen om zichzelf te ontwikkelen.

De bibliotheek in 2025 blijft, net als die van nu en als die van een eeuw geleden, toegang bieden tot informatie en kennis. Decennia lang is drukwerk de belangrijkste drager geweest daarvan. In de toekomst gaat het om een veelheid aan soorten kennis en informatie, in databanken en elektronische boeken, maar ook op papier en in de hoofden van mensen.

De bibliotheek is een knooppunt waar een groot deel van die kennis samenkomt, actief wordt gedeeld en doorontwikkeld. De bibliotheek ontwikkelt zich tot een hedendaagse agora, een moderne sociaal-culturele marktplaats, het kloppend hart van de gemeenschap. De bibliotheek onderscheidt zich van andere ontmoetingsplekken door het toegankelijke, laagdrempelige en niet-commerciële karakter. Met deze fysieke plaats biedt de bibliotheek meerwaarde op sociaal-cultureel vlak in stad, wijk en dorp, en draagt ze wezenlijk bij aan gemeenschapsvorming en cohesie.

De rest overigens ook.

LEESWIJZER

De hoofdstukindeling volgt de vragen die wij onszelf hebben gesteld.
De hoofdvraag was: **hoe ontwikkelt de maatschappelijke functie van de bibliotheek zich richting 2025?**

Om dit te beantwoorden stelden we onszelf achtereenvolgens de volgende vragen:

1 Waar komen we vandaan?

- a Wat is de maatschappelijke functie van de bibliotheek nu?
- b Waarin onderscheidt dit instituut zich van anderen?

2 Waar gaan we heen en wat betekent dit voor de opdracht van de bibliotheek en de invulling van die opdracht?

- a Welke veranderingen en verschuivingen spelen zich af in de samenleving?
- b Wat is op basis daarvan de kern van de opdracht en activiteiten voor de openbare bibliotheek in 2025?
- c Hoe verandert de uitvoering van die opdracht?
- d Wat betekent dit voor de kernfuncties die we nu kennen?

3 Wat is er nodig om hier te komen?

1 Inleiding

Het doel van de openbare bibliotheek is altijd geweest het ter beschikking stellen van boeken als bronnen van kennis, informatie en cultuur, ter ondersteuning en bevordering van de ontwikkeling van burgers. Dit basisdoel heeft zich door de jaren heen ontwikkeld, maar is inhoudelijk nooit veranderd. Het heeft ook nooit echt ter discussie gestaan. De wereld is echter in een razend tempo aan het veranderen, waarbij met name ontwikkelingen op het gebied van informatietechnologie de bibliotheeksector rechtstreeks raken.

Toekomstperspectief

In aanloop naar de nieuwe bibliotheekwet in 2015 groeide daarom de behoefte aan de ontwikkeling van een toekomstperspectief. Zowel bij de bibliotheeksector als bij de Raad voor Cultuur, het wettelijk adviesorgaan van de regering en het parlement. Een perspectief dat richting kan geven aan keuzes voor de toekomst.

Het Sectorinstituut Openbare Bibliotheken (SIOB) heeft ons als externe commissie gevraagd om een perspectief te schetsen voor de maatschappelijke opdracht van de openbare bibliotheek in 2025. Hoe kan zij die opdracht vervullen en wat levert dit op voor individu en samenleving? Eén waarheid of één visie levert dat niet op. Ook wanneer er trends in kaart worden gebracht, laten richting en snelheid van de ontwikkelingen zich lastig voorspellen. Daarbij kent de bibliotheeksector zelf een grote diversiteit. Er zijn voor de hand liggende verschillen tussen vestigingen in de stad en op het platteland, gemeenten leggen verschillende accenten en elke regio kent zijn eigen sociale vraagstukken en culturele infrastructuur.

Met dit rapport bieden wij een blik op 2025. We hebben gekozen voor een perspectief over ruim tien jaar omdat dit moment verder ligt dan gebruikelijke beleidsperiodes. Tegelijkertijd is 2025 zo dicht bij, dat er nog wel enigszins te extrapoleren is vanuit trends.

In het rapport nemen wij samen wat er door de jaren heen is geschreven en gezegd over de opdracht en functies van de openbare bibliotheek. Daarnaast gaan we in op relevante trends en geven we aan waar de kern van de opdracht van de bibliotheek in 2025 zou moeten liggen en welke taken en activiteiten hierbij horen. Zo biedt het een venster op de toekomst en een handvat voor discussie over toekomstige functies van de openbare bibliotheek en de invulling daarvan.

Met beschrijvingen van de trends onderbouwen we de te verwachten ontwikkelingen in de maatschappij, met toekomstbeelden kleuren we in hoe de effecten van deze ontwikkelingen kunnen zijn in 2025. De toekomstbeelden geven samen de breedte en de mogelijkheden weer van de maatschappelijke functie van de openbare bibliotheek. Daarnaast geven we soms, bijvoorbeeld aan de hand van citaten, ook een idee van wat in andere bronnen over bepaalde thema's wordt gezegd.

LEVEN LEZEN

Waar we vandaan komen: de maatschappelijke opdracht en de publieke waarden

Een blik op de toekomst kan niet zonder een blik op het heden en verleden. De richting waarin bibliotheken zich gaan ontwikkelen, hangt immers voor een groot deel af van de situatie waaruit zij komen. In dit hoofdstuk staan de oorspronkelijke uitgangspunten van de openbare bibliotheek centraal. Wat was haar maatschappelijke opdracht? Welke specifieke waarden onderscheiden haar van andere, al dan niet publieke, aanbieders?

2.1 Maatschappelijke opdracht

Om het collectieniveau van volks- en stadsbibliotheken te verhogen, werden in Nederland rond 1900 de eerste openbare, gesubsidieerde bibliotheken opgericht. Volksverheffing of volksontwikkeling gold hierbij als maatschappelijk doel: burgers in staat stellen zichzelf te ontwikkelen. Bibliotheken als instellingen met een pedagogisch oogmerk voor alle sociale lagen, waarbij de bibliotheek niet op zichzelf stond maar ook andere pedagogische instellingen ondersteunde. Daarbij ging de aandacht vooral uit naar de brede onderklasse van de samenleving. Hun ontwikkeling naar een hoger niveau was het uitgangspunt.

Het oorspronkelijke doel van de openbare bibliotheek is in de loop der jaren blijven bestaan, ook al verlegden bibliotheken regelmatig hun accenten om aan te sluiten bij maatschappelijke ontwikkelingen. Zo heeft de verzuiling, de opdeling van de Nederlandse maatschappij in de Protestants-christelijke,

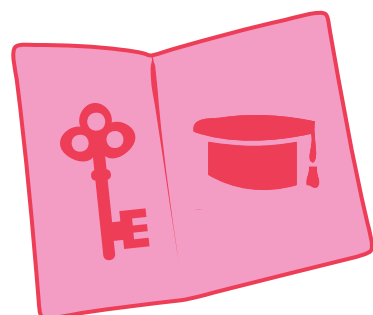
de Rooms-katholieke, de sociale en de liberaal/neutrale zuil, in de jaren '20 ook zijn weerslag op het bibliotheekwerk gehad. Volksverheffing en volksontwikkeling vonden vooral plaats binnen de eigen kring. Toen in 1948 in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) het recht op individuele informatievrijheden werd benoemd voor alle inwoners van de verdragsluitende staten, stond het verwezenlijken van de mensenrechtencanon centraal. Binnen de bibliotheek lag de nadruk toen op het vergroten van de ontwikkelingskansen van het individu. In de jaren '70 en '80 was de verbinding met het welzijnswerk belangrijk, de laatste decennia ligt de nadruk steeds meer op het nut en profijt van kennis en informatie. Tegelijkertijd trekt de overheid zich meer terug en wordt er meer van de burgers zelf verwacht. Bibliotheken spelen hier op in en dragen bij aan de zelfredzaamheid en participatie van burgers.¹

Kernfuncties openbare bibliotheek

Het uitlenen van boeken bepaalt al jaren het beeld van bibliotheken.

Om te laten zien dat het bibliotheekwerk veel meer inhoudt dan het uitlenen van boeken, zijn tijdens het proces van bibliotheekvernieuwing in 2005 vijf kernfuncties benoemd door Rijk, provincies en gemeenten. Deze kernfuncties zijn vastgelegd in de Richtlijn voor bibliotheken, opgesteld door de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).²

De kernfuncties zijn als volgt omschreven:

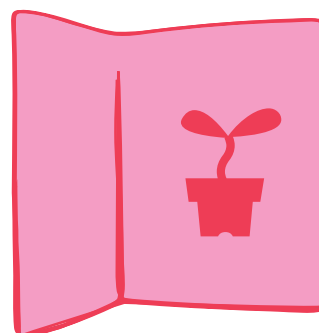
informer

De basisbibliotheek als warenhuis van kennis en informatie

Met haar collectie als basis, biedt de bibliotheek mogelijkheden tot uitlenen en raadplegen van informatie en bemiddeling (persoonlijk en digitaal) tussen aanbieders en vragers van informatie. Hierbij kunnen overheidsinformatie (van, maar ook over de overheid) en informatiepunten op het gebied van bijvoorbeeld jeugd, opvoeding, zorg en gezondheid worden betrokken.

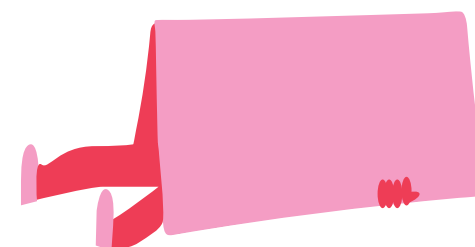
De basisbibliotheek als centrum voor ontwikkeling en educatie

De bibliotheek stelt projectcollecties samen (combinaties van leesboeken, informatieve boeken, liedjes, gedichtjes en audiovisuele media rond een specifiek thema), biedt studiemogelijkheid voor scholieren, studenten en autodidacten met bijbehorende voorzieningen, ondersteunt het onderwijs, in de eerste plaats met de mediatheek, maar ook door lessen in informatievaardigheden. De bibliotheek stimuleert ook andere doelgroepen dan scholieren en studenten in het opdoen van informatievaardigheden.

leren

2

lezen

De basisbibliotheek als inspiratiebron van lezen en literatuur

De bibliotheek biedt voor jeugd en jongeren van 0 tot 18 jaar een doorlopende leeslijn en een daarop aansluitende collectie. De collectie voor volwassenen sluit aan op het leesgedrag van de lokale bevolking (gedifferentieerd naar doelgroepen en behoeften), biedt een eenvoudige toegang tot de totale collectie van de Nederlandse openbare bibliotheken. Ook minder frequent gevraagde boeken die deel uitmaken van de literaire canon zijn in de collectie aanwezig. Literaire lezingen en voordrachten behoren tot de standaardactiviteiten op het gebied van leesbevordering.

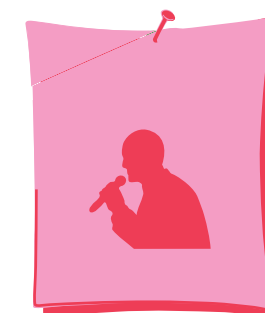
De basisbibliotheek als encyclopedie van kunst en cultuur

De bibliotheek presenteert uitingen van en materialen over intellectuele en artistieke activiteiten. Historische of anderszins belangwekkende collecties worden bewaard en beschikbaar gesteld. De bibliotheek sluit aan op de lokale en provinciale culturele tradities. Door samenwerking met andere culturele instellingen geeft de bibliotheek informatie over de achtergronden van museale presentaties en tentoonstellingen, over muziek- en toneeluitvoeringen.

kunst en
cultuur

De bibliotheek verbindt professionele en amateurkunst door lezingen, specifieke collecties bij kunstuitingen en door het bieden van gerichte dienstverlening, zoals programma-informatie en kaartverkoop.

ontmoeting
en debat

De basisbibliotheek als podium voor ontmoeting en debat

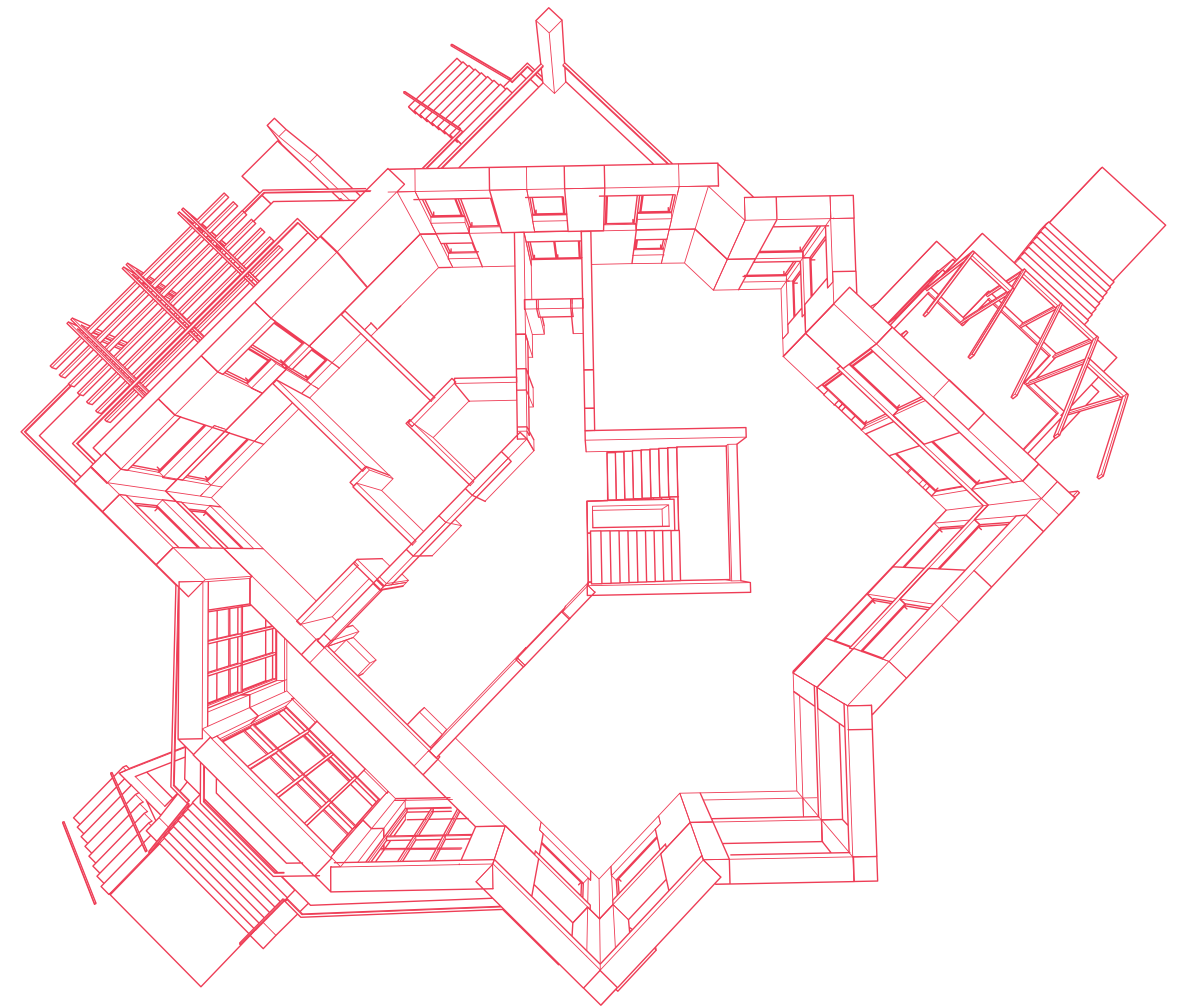
De bibliotheek is een neutrale, objectieve, onpartijdige ontmoetingsplaats, waar alle groepen in de samenleving elkaar kunnen ontmoeten. Zij biedt ruimte als vrijplaats voor lokale initiatieven, voor debat over maatschappelijke thema's, voor voorlichting over complexe onderwerpen en voor discussie over onderwerpen van lokaal, regionaal, landelijk of mondiaal belang.

5

In de richtlijn wordt verder aangegeven dat geen van deze kernfuncties kan worden weggelaten zonder dat dit gevolgen heeft voor de overige functies: de onderlinge samenhang vormt de kern van de volledige openbare bibliotheek. Tegelijkertijd werd door de minister van OCW in 2008 gesteld dat de kernfuncties hebben geleid tot een “zeer gevarieerd en diffuus samenstel van activiteiten en diensten” en dat dit afbreuk dreigt te doen aan een herkenbare missie van de openbare bibliotheek als publieke instelling. De minister gaf in 2008 aan dat hij - van de vijf genoemde kernfuncties - vooral hecht aan die op het terrein van informatie, educatie en lezen, omdat de invulling van deze functies van wezenlijk belang is voor de toekomst van de sector en omdat de bedreigingen op dit vlak groot zijn.³ Over de functies ‘kunst en cultuur’ en ‘ontmoeting en debat’ die hiermee werden losgelaten, merkte de Raad voor Cultuur vervolgens echter wel op dat deze voor de lokale profilering van de openbare bibliotheek van groot belang kunnen zijn. Niettemin was de Raad het met de minister eens dat deze kernfuncties geen ondersteuning door de landelijke overheid nodig hebben, maar mogelijk wel door de provinciale. De vijf samen zijn ook in het Bibliotheekcharter 2010-2012, waarin inhoudelijke en financiële verantwoordelijkheden van de drie overheidslagen werden beschreven, nog onderwerp van lokaal en provinciaal beleid, terwijl de landelijke overheid de drie functies lezen, leren en informeren ondersteunt.⁴

In het nieuwe wetsvoorstel stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob), kortweg bibliotheekwet,⁵ laat het Rijk gemeenten vrij om een fysieke bibliotheek in stand te houden. In de Memorie van toelichting bij het wetsvoorstel wordt aangegeven dat er in de bibliotheekwereld consensus bestaat over de vijf kernfuncties. Het wetsvoorstel biedt de fysieke bibliotheek de ruimte zich te ontwikkelen, afhankelijk van de lokale behoeften en mogelijkheden. Het hanteert daarbij de vijf kernfuncties, omdat een beperking tot de drie functies ‘lezen, leren en informeren’ de bibliotheek te veel inkadert. De vijf functies kunnen zowel in fysieke als in digitale vorm verschijnen. Het is aan de basisbibliotheek om hier invulling aan te geven.

De internationale bibliotheekfederatie IFLA stelt in haar meest recente richtlijn voor openbare bibliotheken educatie en zelfontplooiing centraal in de opdracht van de bibliotheek.⁶ Volksverheffing of volksoontwikkeling, maar dan met modernere woorden, lijkt daarmee nog altijd een belangrijke basis te zijn. Met haar kernfuncties draagt de openbare bibliotheek bij aan het vervullen van die missie.

“The need for an agency available to all, which provides access to knowledge in printed and other formats such as multi-media and internet sources, to support formal and informal education, has been the reason for the foundation and maintenance of most public libraries and remains a core purpose for the public library.”⁷

2.2 Publieke waarden

In verschillende beleidsstukken, adviezen en richtlijnen wordt de openbare bibliotheek een aantal onderscheidende publieke waarden toegekend van waaruit zij zou moeten opereren.⁸ De combinatie van deze waarden vormt de legitimering en daarmee tevens de toets voor de publieke taken die zij bekleedt. Dit geldt voor zowel de taakstelling van de openbare bibliotheken in het fysieke als in het digitale domein. Het rijtje waarden dat wordt genoemd is niet altijd hetzelfde, meestal gaat het in ieder geval om de volgende vier⁹:

Toegankelijkheid

Iedere burger kan en mag gebruik maken van de diensten van de bibliotheek.¹¹ Naast gelijke fysieke toegang voor iedereen heeft iedere bezoeker gelijke toegang tot communicatiekanalen van de bibliotheek en gelijke educatieve ontwikkelingskansen. Iedere bezoeker moet toegang hebben tot informatie en cultuur, en voor zover die toegang behulpzaam kan zijn bij de maatschappelijke integratie, zijn de (financiële) toegangsdrempels zo laag mogelijk. Daarnaast worden specifieke diensten en materialen verstrekt voor die gebruikers die geen gebruik kunnen maken van de reguliere diensten en materialen.

Pluriformiteit

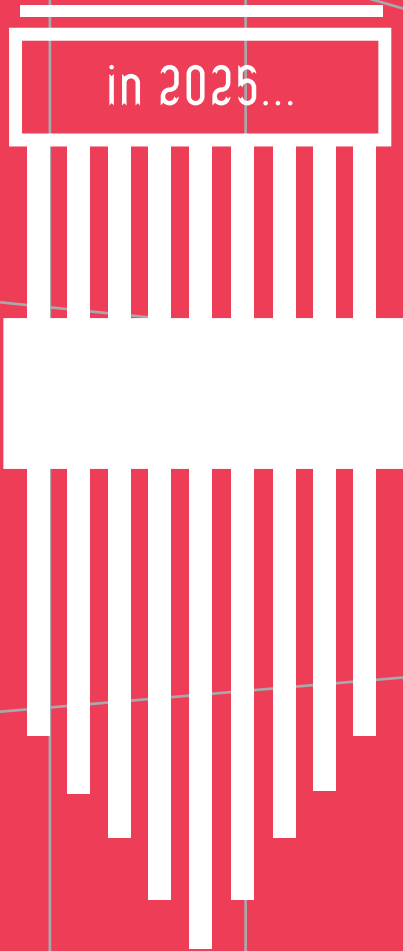
Om tegemoet te komen aan verscheidenheid aan culturen, talen en denkbeelden, bieden bibliotheken zonder discriminatie dienstverlening die past bij alle leden van de gemeenschap. Informatie is beschikbaar in alle relevante talen en materialen en diensten doen recht aan alle groepen en behoeften. Ook het personeel vormt een afspiegeling van de gemeenschap en kan daarnaast werken met cultureel diverse groepen. De bibliotheek bevordert ook dat bevolkingsgroepen met de denkbeelden van anderen in aanraking komen.¹²

Onafhankelijkheid

De bibliotheek is neutraal en niet-commercieel, zij opereert los van de directe belangen van overheid of bedrijfsleven. Het samenstellen van de collectie staat los van politieke en economische belangen en collecties en diensten moeten niet beïnvloed worden door ideologische, politieke of religieuze censuur of door commerciële motieven.¹³

Betrouwbaarheid

De bibliotheek heeft als betrouwbaar instituut de opdracht om burgers te ondersteunen bij het beoordelen van informatie. De snelle toename van de hoeveelheid aan informatie maakt het voor burgers van belang te weten op welke informatie zij in hun handelen kunnen vertrouwen. De openbare bibliotheek vervult daarin een kerntaak.¹⁴

in 2025...

De megabieb als smeltkroes

In de megabieb in de grote stad komen bezoekers met diverse achtergronden. Voor ouderen heeft de bibliotheek een belangrijke sociale functie. Als locatie-manager Boudewijn door de hal loopt, hoort hij een aantal mensen aan de grote tafel met elkaar discussiëren. Een man vertelt dat hij die ochtend op zoek was naar historische informatie over de stad en dat hij hier meteen zijn eigen beelden en gedachten aan kon toevoegen. Zijn enthousiasme werkt aanstekelijk, er lopen direct mensen met hem mee om het resultaat te zien. Misschien kunnen zij ontbrekende informatie aanvullen.

Het bibliotheeksysteem stimuleert 'toevallige ontmoetingen'. Iedereen in de buurt van het gebouw wordt verleid om naar binnen te gaan. Eenmaal binnen wordt je uitgenodigd voor een van de activiteiten of ruimtes. Mensen kunnen via hun biebprofiel worden gekoppeld aan anderen met een gezamenlijke interesse. Of in stilteboxen alleen werken of lezen. Mensen kunnen zelf ook spontaan een oproep doen om iets te organiseren, zo was er vanmorgen ineens een verhalen-estafette.

Er zijn regelmatig teams van experts in de bieb. In designlabs doen ze experimenten en samen met gebruikers ontwikkelen en testen ze nieuwe leestechnieken. Een aantal mensen dat kortgeleden naar Nederland is gekomen, is regelmatig in de bibliotheek om met behulp van die nieuwe technieken stap voor stap de Nederlandse taal te leren. Ook studenten kunnen deelnemen aan de experimenten en zo in de praktijk ervaren hoe deze sessies met gebruikers worden aangepakt.

De meeste ruimtes in de bibliotheek zijn licht en open. In een van de *crea-corners* zitten studenten in een brainstormsessie. Ze waren op zoek naar iemand die hen kon helpen met een goede beginvraag en opzet, blijkbaar hebben ze iemand gevonden.

Hoewel het erg druk is in de bibliotheek heerst er een soort georganiseerde chaos. Er was een periode dat jongeren hier nogal wat overlast veroorzaakten. Maar sinds er ook voor hen veel aantrekkelijke activiteiten zijn, zoals het *DeepThinking Lab*, de multisense verhalenmachines of de simulaties en *serious games* in de opblaasbare *gametubes*, is de overlast sterk verminderd. Ook beloning van positief gedrag helpt, zoals actieve deelname, een extra dienst bewijzen of met een briljant idee komen - wat een pluseffect heeft op de persoonlijke reputatiescore. Via een soort puntensysteem kunnen jongeren hier privileges mee 'kopen', zoals het reserveren van een populaire plek met hun vrienden of een hoge kwaliteit verbinding voor een holografische film.

3

Ontwikkelingen in de samenleving

De samenleving verandert. Maar hoe en hoe snel veranderingen zich voltrekken laat zich lastig voorspellen. Wat we wel weten is welke trends zich aftekenen. Ze vormen het decor waarin de bibliotheek haar oorspronkelijke functie (zie hoofdstuk 2) vervult en waarin deze functie zich ontwikkelt.¹⁵

3.1 Kennis wordt een steeds belangrijker productiemiddel

Nederland wil een kenniseconomie zijn en streeft naar een toppositie op internationaal niveau. De doelstellingen in de Lissabonstrategie in 2000 en de opvolgende strategie (Europa 2020) in 2010 moeten er voor zorgen dat de Europese economie zich ontwikkelt tot een zeer concurrerende kenniseconomie. Met de formulering van beide strategieën is het 'Leven Lang Leren' in Nederland, net als bij de Europese Unie en bij internationale organisaties als de UNESCO en de OECD (The Organisation for Economic Cooperation and Development), hoog op de agenda komen te staan. Daarbij is niet alleen aandacht voor het verkleinen van achterstanden, maar ook voor talentontwikkeling en excellentie.

Om mee te kunnen in de huidige kenniseconomie moeten burgers adequaat zijn opgeleid in het primair en secundair onderwijs, en dienen zij hun competenties (kennis en vaardigheden) gedurende hun hele leven te blijven ontwikkelen.

Door de toegenomen snelheid van innovatieprocessen en doordat technologische ontwikkelingen elkaar steeds sneller opvolgen groeit het belang van menselijk kapitaal en investeringen daarin. Internationalisering, technologische revoluties, diversiteit, de snelle 'veroudering' van kennis en de verwerking van een veelheid aan kennis vereisen een brede vorming en ontwikkeling van alle burgers. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) betoogt in haar rapport 'Naar een lerende economie' daarom dat kennisabsorptie centraal moet worden gesteld om het verdienvermogen van Nederland te vergroten. Daarnaast wordt het belang van kenniscirculatie benadrukt waarbij het niet alleen gaat om productie van nieuwe kennis maar ook om beter gebruik van bestaande kennis. Er komt steeds meer kennis sneller beschikbaar, maar die bereikt niet als vanzelf diegenen die er profijt van kunnen hebben. De samenleving dient zich dan ook te ontwikkelen van een traditionele kenniseconomie naar een lerende economie.¹⁶

Nog meer dan vroeger en nu, zal een leven lang leren in de toekomst van essentieel belang zijn. De scheiding tussen een fase waarin mensen worden opgeleid en een werkende levensfase waarin ze hun kennis toepassen, wordt daarbij minder absoluut. Er komt meer nadruk te liggen op het leren buiten de formele structuren van het onderwijs.

Dit leren gedurende de hele levensduur geeft mensen de beste kansen op een optimale persoonlijke ontwikkeling en voortdurende vernieuwing van kennis en competenties. Door digitalisering nemen de mogelijkheden hiervoor toe. Educatief aanbod is beter toegankelijk geworden, onafhankelijk van tijd en plaats.¹⁷

3.2 Het belang van specifieke vaardigheden neemt toe

In een moderne kennisintensieve samenleving is het belangrijk dat mensen zich kunnen blijven ontwikkelen en over de juiste vaardigheden beschikken om doeltreffend te participeren in de maatschappij.

3.2.1 Geletterdheid als fundament

Een van de meest fundamentele voorwaarden voor duurzame inzetbaarheid op de arbeidsmarkt, zelfredzaamheid van burgers en het voorkomen van maatschappelijke uitsluiting is geletterdheid. Over wat deze term precies behelst circuleren verschillende opvattingen. De OECD definieert geletterdheid als “het vermogen om geschreven teksten te begrijpen, te evalueren en te gebruiken om te participeren in de samenleving, om doelen te bereiken, en om kennis en potentieel te ontwikkelen. Geletterdheid omvat een scala van vaardigheden die variëren van het decoderen van geschreven woorden en zinnen, tot het begrip, de interpretatie en evaluatie van complexe teksten”.¹⁸

De omgang met en het begrip van taal en tekst, vormen ook de basis in andere definities. Omdat de eisen voor het maatschappelijk volwaardig functioneren steeds hoger worden en betrekking hebben op een breder pakket aan vaardigheden, achtte het Kabinet het in 2011 noodzakelijk om de toenmalige definitie van het begrip geletterdheid te verbreden.

Het accent op lezen en schrijven werd in het actieplan laaggeletterdheid uitgebreid naar: luisteren, spreken, lezen, schrijven, gecijferdheid en in dat kader het gebruiken van alledaagse technologie om te communiceren en om te gaan met informatie.¹⁹ In het verlengde van de talige component kreeg geletterdheid dus ook een ICT-/informatiegerichte component.

Alles staat of valt met lezen. In de huidige kennissamenleving is 80% van het werk gerelateerd aan lezen en schrijven en een goede taal- en leesvaardigheid is onmisbaar voor een maatschappelijke carrière.²⁰ Goed kunnen lezen is daarom op alle leeftijden een essentiële voorwaarde voor volwaardige maatschappelijke en culturele participatie en dus voor een concurrerende kenniseconomie.

Vaardige lezers vinden gemakkelijker een baan, krijgen een hoger salaris, hebben een betere gezondheid en zijn vaker politiek en maatschappelijk actief. De persoonlijke voordelen leiden bovendien tot economische groei.²¹ Ongelijkheid in geletterdheid kan leiden tot grotere sociale verschillen en juist leiden tot maatschappelijke kosten.

Laaggeletterdheid zorgt voor een lagere productiviteit en lagere belastinginkomsten en vergroot de druk op sociale voorzieningen en subsidies. Volgens een schatting van Price Waterhouse Coopers (PWC) in 2013 kost dit de Nederlandse samenleving jaarlijks gemiddeld € 560 miljoen.²²

L GG L TT RD

Uit recent internationaal onderzoek van de OECD blijkt dat Nederland wereldwijd de derde positie inneemt op het gebied van taalvaardigheid.²³ Toch is er reden tot extra aandacht: het percentage laaggeletterden steeg ten opzichte van 17 jaar geleden van 9,4 % naar 11,9 %. Momenteel zijn er in Nederland 1,3 miljoen laaggeletterden, waarvan twee derde autochtone burgers zijn. De laaggeletterde groep bestaat vooral uit laagopgeleide volwassenen (vrouwen, werklozen en ouderen) en inburgeraars. De verwachting is dat, bij ongewijzigd beleid, het gemiddelde niveau van geletterdheid tot 2020 verder zal dalen.²⁴

Het bijbrengen van geletterdheid begint al op jonge leeftijd. Daarin blijkt lezen van essentieel belang. Nationaal en internationaal onderzoek duidt op een aantoonbaar verband tussen (voor)lezen en taalontwikkeling. Kinderen die van jongs af aan dagelijks worden voorgelezen en/of zelf lezen, ontwikkelen een grotere woordenschat en een hoger taalniveau dan kinderen die dit niet krijgen aangeboden.²⁵ Vrij lezen bevordert bovendien zowel de schrijf- als grammaticale vaardigheid.²⁶ Aangetoond is dat het regelmatig lezen van fictie positief samenhangt met taalcompetentie, tot op de leeftijd van studenten.²⁷

Aangetoond is dat het regelmatig lezen van fictie positief samenhangt met taalcompetentie, tot op de leeftijd van studenten. Taalvaardigheid vormt daarnaast de basis voor de ontwikkeling van hogere-ordevaardigheden, zoals analytisch denken en probleemoplossend vermogen.

Taalvaardigheid vormt daarnaast de basis voor de ontwikkeling van hogere-ordevaardigheden, zoals analytisch denken en probleemoplossend vermogen. Het is essentieel om toegang te krijgen tot specifieke kennisgebieden en deze te begrijpen.²⁸ Onderzoek toont ook dat taalvaardigheid een positieve invloed heeft op de scores bij de Cito-toets, zowel op de eindscore als op de verschillende Cito-onderdelen zoals taal, wiskunde, studievoordigheden en wereldoriëntatie.²⁹ Vroeg beginnen met lezen loont en daar is blijvende aandacht voor nodig. Zeker omdat uit internationaal onderzoek blijkt dat Nederlandse basisscholieren en middelbare scholieren in vergelijking met kinderen uit andere landen een negatieve houding hebben ten opzichte van lezen en er ook weinig tijd aan besteden.³⁰

Er brandt een bieb af met de dood van een oude wijze man.

— Arabische spreuk

Afbrokkelende leescultuur

Lezen, zo leert onderzoek en ervaring, is goed voor mens en samenleving. Tegelijkertijd lijkt de populariteit ervan, in ieder geval voor wat betreft de gedrukte vorm, af te nemen.

Het Tijdsbestedingsonderzoek van het SCP (Sociaal en Cultureel Planbureau) laat zien dat de vrije tijd die Nederlanders boven de 12 jaar besteden aan het lezen van gedrukte media (kranten, tijdschriften en boeken), tussen 1975 en 2006 afnam van 6,1 naar 3,8 uur per week³¹ en tussen 2006 en 2011 naar 2,6 uur per week.³² Een zelfde neerwaartse trend is waar te nemen in de verkoop van boeken: in 2008 werden er nog 51 miljoen papieren boeken verkocht, in 2012 waren dat er nog maar 44 miljoen.³³ Bij boekhandels heeft de omzetsdaling door digitale concurrentie in veel gevallen al gezorgd voor een duidelijke bedreiging voor het voortbestaan. De laatste tijd nemen ook de berichten toe over boekhandel(keten)s die sluiten of in de problemen komen door de opmars van de online verkoop van fysieke boeken. Hiermee verdwijnen ook voor bibliotheken belangrijke fysieke plekken ter promotie van het lezen.

Hoewel de verkoop van e-boeken en het aantal mensen dat e-boeken leest een tegengestelde trend vertoont aan die van papieren boeken, wordt de neergang in lees- en koopgedrag van gedrukte media vooralsnog niet gecompenseerd door de opkomst van het lezen van digitale boeken. Of mensen ook echt minder lezen, is hiermee niet gezegd. De opkomst van digitale media maakt dat er steeds meer van schermen wordt gelezen, vermoedelijk ook in werk-, school- en studietijd. Veel activiteiten met digitale media, waar mensen volgens het tijdsbestedingsonderzoek juist steeds meer tijd aan besteden, hebben te maken met lezen en/of schrijven, zoals het werken met tekstverwerkingsprogramma's, e-mailen, informatie zoeken. Ook dit zijn talige activiteiten.

Met de opkomst van het digitaal lezen van *e-readers*, *tablets* en *laptops*, treden ook veranderingen op in het leesproces en de leeservaring, hetgeen sommigen zien als mogelijk negatieve beïnvloeding van de leeskwiteit. Er wordt digitaal meer scannend gelezen in plaats van lineair.

Daarnaast nodigt digitaal lezen uit tot *multitasken*: tijdens het lezen *switchen* naar andere functionaliteiten op het apparaat. Dit leidt tot herhaalde onderbrekingen van het lees- en interpretatieproces. Er bestaat dan ook "grond voor claims dat we digitaal vluchtiger en meer gefragmenteerd lezen, en dat dit negatieve gevolgen heeft voor onze concentratie en onderdompeling in de tekst."³⁴ Tegelijkertijd bieden digitaal lezen en de technologische ontwikkelingen die daar aan ten grondslag liggen, mogelijkheden voor effectieve aanvullende communicatiemogelijkheden zoals (bewegend) beeld, vorm en aanraking. Informatie wordt in verschillende verschijningsvormen aangeboden waarbij tekst niet altijd meer de bovenaan voert. Visualisaties helpen mensen om complexe situaties begrijpelijk en zichtbaar te maken.³⁵ De *big data* trend zorgt ervoor dat er steeds meer visuele toepassingen komen om data beter te verwerken en aan te bieden.³⁶ Deze trend heeft ook invloed op de verschijningsvorm van boeken: mogelijk bestaan de boeken van de toekomst uit multimedia fragmenten waarbij tekst, muziek, gesproken woord en film elkaar afwisselen.

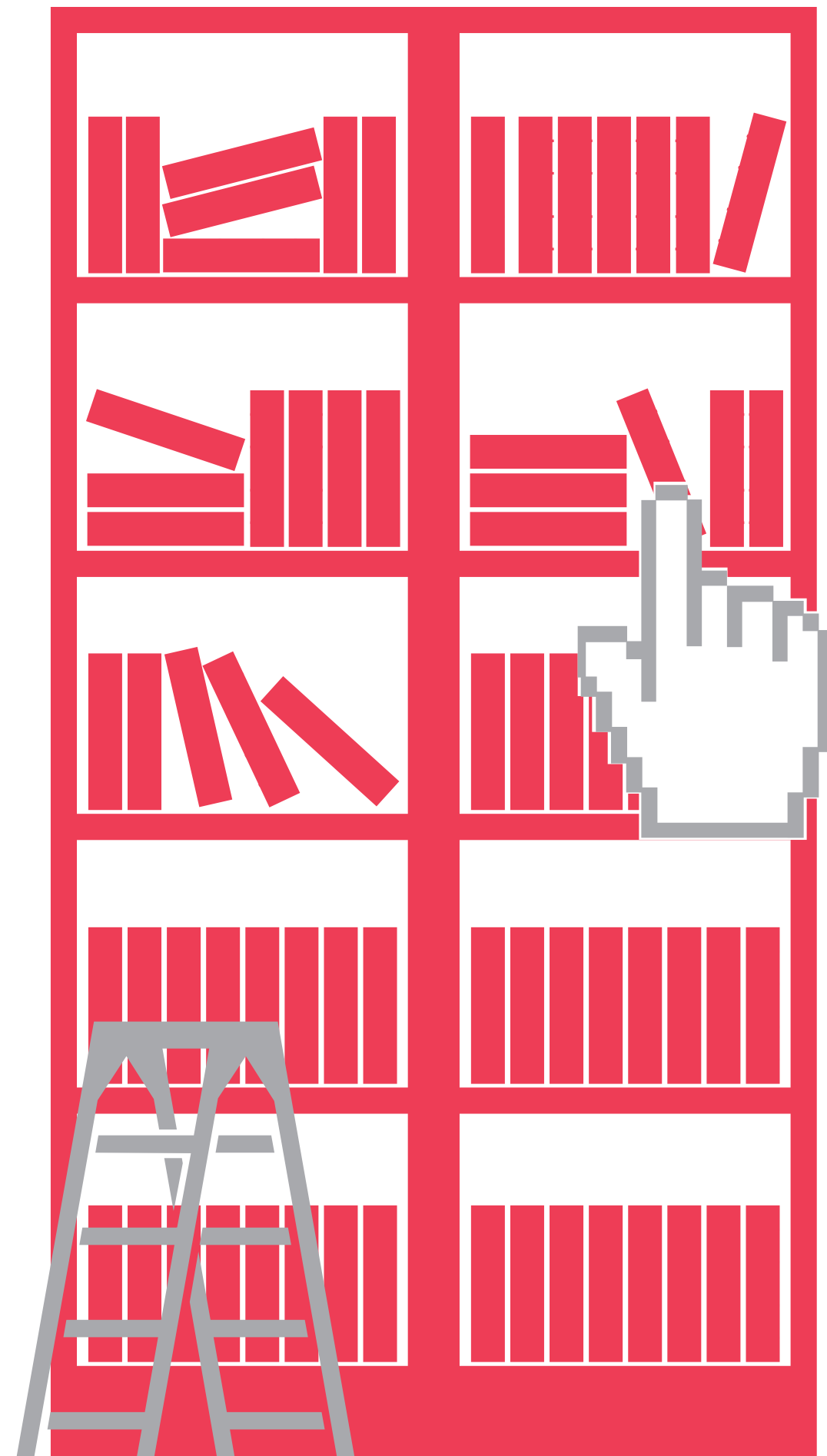

3.2.2 Digitale en informatievaardigheden

Naast tekst en taligheid neemt ook het belang van de informatie en ICT-dimensie van geletterdheid toe. De noodzaak om te beschikken over digitale vaardigheden groeit met de dag. Steeds meer bedrijven en ook de overheid zetten in op digitale- en informatievaardigheden in plaats van fysieke.³⁷ Met de enorme groei van de wereldwijd geproduceerde digitale informatie groeit het belang om goed met die informatie te kunnen omgaan. Het verwerven van die vaardigheden gaat verder dan technische vaardigheden, of 'knoppenkunde', alleen. De meer inhoudelijke vaardigheden als zoeken, selecteren en evalueren van informatie, en strategische vaardigheden die te maken hebben met het inzetten van digitale media voor persoonlijke ontwikkeling en verbetering van de maatschappelijke positie, zijn van groot belang.³⁸

Hoewel het belang van informatievaardigheden toeneemt, wijzen verschillende onderzoeken uit dat veel mensen hierover nog vaak onvoldoende beschikken. Bij ouderen schort het nog vaak aan de medium gerelateerde vaardigheden, of 'knoppenkunde', en bij kinderen en tieners juist aan de inhoudelijk gerelateerde vaardigheden.³⁹ Hoewel opgegroeid in het digitale tijdperk, blijkt de laatste groep minder handig op internet dan vaak wordt gedacht. Onderzoek laat zien dat deze groep, hoewel ze het zelf niet echt herkent, problemen heeft met het definiëren van het probleem en met het verwerken van informatie. Ze vertoont een gebrek aan geduld, reflecteren weinig, kunnen verschillende zoekstrategieën niet afwisselen, klikken zonder aarzeling overal op en slaan tijdens het zoeken slechts een enkel pad in.⁴⁰

Als het gaat om de mate waarin mensen mee kunnen komen op het gebied van informatievaardigheden wordt wel eens gesproken van een nieuwe digitale kloof: een nagenoeg onoverbrugbaar verschil in het kunnen omgaan met computers en internet tussen en binnen verschillende gebruikersgroepen. Lange tijd werd deze kloof bepaald door de toegang tot internet die samen hing met de sociaaleconomische status (SES) van gezinnen. Gezinnen met een lage SES hadden doorgaans minder vaak een eigen internetaansluiting thuis.⁴¹ Maar inmiddels staat in bijna alle Nederlandse huishoudens een computer met internettoegang en ook via mobiele apparatuur hebben steeds meer mensen toegang tot het web.⁴² De nieuwe digitale kloof dreigt vooral te ontstaan tussen hoger en lager opgeleiden en heeft meer te maken met verschillen in strategische en inhoudelijke vaardigheden dan met verschillen in toegang. Internet biedt geweldige economische en maatschappelijke kansen, en vooral hoogopgeleiden profiteren optimaal van de vele mogelijkheden die het internet biedt om doelen te bereiken en kansen te benutten, bijvoorbeeld voor hun eigen carrière. Laagopgeleiden hebben in het algemeen minder vaardigheden om het internet op deze manier te gebruiken, waardoor zij ook minder in staat zijn om hun positie te verbeteren.⁴³ Ook in de toekomst zullen er groepen achterblijven. Digibeten, mensen met een beperking en laaggeletterden zullen blijvend moeite hebben met het gebruik van digitale dienstverlening. Voor hen zal altijd additionele hulp beschikbaar moeten blijven aangezien zij vaak niet zelfstandig van bepaalde diensten gebruik kunnen maken, niet met de muis en niet met de pen.⁴⁴

De EU heeft het vergroten van media- en informatievaardigheden hoog op de agenda staan. Het vergroten van digitale geletterdheid, vaardigheden en inclusie is een van de zeven pilaren in de doelstellingen van de Digital Agenda, de Europese strategie om digitale technologieën in te zetten voor duurzame economische groei in Europa.⁴⁵

3.2.3 Overige vaardigheden in de 21e eeuw

Naast geletterdheid op het vlak van taal, informatie en ICT, vraagt de moderne kenniseconomie ook om aandacht voor andere specifieke vaardigheden. De behoefte aan 'kenniswerkers' en 'mensenwerkers' zal toenemen terwijl de behoefte aan routinematige functies, zoals productiewerk, afneemt. Om goed voorbereid te zijn op deze arbeidsmarkt is het van belang dat jongeren beschikken over de juiste competenties voor banen die zich de komende jaren zullen ontwikkelen.⁴⁶ De verwachting is dat daarbinnen een aantal kerncompetenties vereist is, de *21st century skills*. Kennisnet heeft verschillende modellen voor de *21st century skills* vertaald naar de Nederlandse situatie. Naast geletterdheid in de breedte, noemt zij competenties als samenwerken, creativiteit, communiceren, probleemoplossend vermogen, kritisch denken en sociale en culturele vaardigheden. Ook een betrokken, ondernemende en nieuwsgierige houding worden in de 21ste eeuw nog steeds gezien als essentieel.⁴⁷

3.3 Digitalisering en personalisering van informatie zet door

Steeds meer informatie digitaal en open beschikbaar

Content is in toenemende mate digitaal beschikbaar en daardoor gemakkelijker te raadplegen. Bijna alle Nederlanders hebben toegang tot internet, de afgelopen jaren steeds vaker op mobiele apparaten als *smartphones* en *tablets*. Nieuwe technologieën zorgen er voor dat naast het vergaren, ook het creëren en delen van kennis gemakkelijker wordt. Gebruikers voegen gemakkelijk informatie toe aan reeds beschikbare informatie en worden zelf producent. Informatie wordt hierdoor steeds vaker open aangeboden en het onderscheid tussen auteur, lezer en uitgever vervaagt. Dit heeft, samen met een continue toename in capaciteit en mogelijkheden voor duurzame opslag, een explosieve groei in de jaarlijkse productie van digitale content tot gevolg. Intelligente ondersteuning en geavanceerde zoekmethodes zorgen er bovendien ook voor dat informatie op slimme manieren doorzoekbaar en bruikbaar wordt gemaakt. Er ontstaat hiermee een grote hoeveelheid informatie die altijd en overal, makkelijk en snel, kan worden geraadpleegd.

App leest voor in het Middelnederlands, met karaokebollen

Tegelijkertijd is er ook in de huidige informatiesamenleving informatie die niet altijd en overal beschikbaar is. Informatie is vaak nog in boeken te vinden die niet digitaal beschikbaar zijn. Dit geldt bijvoorbeeld voor archieven en werken uit de 20e eeuw, die stapsgewijs worden gedigitaliseerd. En niet alle informatie op internet is gratis beschikbaar. Veel informatie is opgeslagen in afzonderlijke databases en alleen toegankelijk voor hen die persoonlijk, via hun werkgever, via hun onderwijsinstelling, via de bibliotheek, of via een andere weg een licentie hebben voor toegang en gebruik. Monopolisten van digitale informatie zoals Apple en Amazon zoeken daarnaast in toenemende mate de integratie van technologie en *content*, waardoor bepaalde *content* alleen te raadplegen is op specifieke apparaten en de uitwisseling van informatie wordt bemoeilijkt.

Verandering in het boekenbestel

Ook het boekenbestel verandert door digitalisering. Sinds 2008 daalt in Nederland de aanschaf van gedrukte boeken aanhoudend, terwijl de aanschaf van e-boeken toeneemt. Daarnaast zijn digitale boeken steeds vaker via andere dan de traditionele kanalen verkrijgbaar en vergroot de opmars van DRM- (*Digital Rights Management*) rechtenvrije boeken en illegale downloads de druk op traditionele aanbieders.

Tegelijkertijd is het de vraag of en wanneer digitale boeken, fysieke boeken vervangen. Het aandeel van het e-boek in de totale verkopen is vooralsnog zeer bescheiden. In 2012 was de afzet weliswaar gestegen ten opzichte van 2011, maar het betrof nog steeds slechts 2,7% van de totale boekenafzet (in 2011 was dit 1,5%).⁴⁸ Daarnaast blijkt uit recent Amerikaans onderzoek dat de groei van het marktaandeel e-boeken in Amerika, wereldwijde marktleider, momenteel afvlakt en blijft steken op ongeveer 30%.⁴⁹ Het is lastig te voorspellen hoe snel e-boeken in Nederland worden geadopteerd en fysieke boeken worden vervangen door digitale. Het meest waarschijnlijk is dat ze gedurende een lange periode naast elkaar zullen blijven bestaan.⁵⁰

Naast de distributie van materialen verandert ook de bemiddelingsfunctie. Adviseren over boeken en het verstrekken van achtergrondinformatie gebeurt online, vaak door de lezers zelf. De informatievoorziening over boeken heeft zich de laatste jaren voor een groot deel verplaatst naar internet. Recensies, achtergrondinformatie en interviews worden gepubliceerd op digitale nieuwspagina's en speciaal daarvoor ingerichte websites. Boekenwebsites en sociale media zijn steeds belangrijkere inspiratie- en kennisdelingsbronnen.

Velen zijn weleens voorgelezen uit het middeleeuwse verhaal Van den vos Reynaerde. Maar dankzij een app kan dat nu ook in de oorspronkelijke taal: het Middelnederlands. De app Vogala, een verwijzing naar de oudste dichtregel die in het Nederlands bekend is, bevat voorgelezen fragmenten uit zo'n dertig Middelnederlandse teksten.

De letterkundige Frits van Oostrom, hoogleraar aan de Universiteit Utrecht en winnaar van de AKO-literatuurprijs, stelde de app samen om de oude teksten een nieuw publiek te geven. 'We willen hiermee laten zien hoe divers het Middelnederlands was', zegt Van Oostrom. In de selectie zitten onder meer humoristische en bijbelse teksten, liederen en zelfs fragmenten uit het oud-Fries en Limburgs.

Van Oostrom bedacht de app tijdens een lezingenreeks rond zijn laatste boek, *Wereld in woorden*. 'Ik lees vaak fragmenten in het Middelnederlands voor. Veel mensen blijken het dan goed te kunnen volgen. Het is vooral de geschreven spelling die het moeilijk maakt.'

'O wy, Tybeert, twi sidi bloode?', zal nog maar weinig lezers het epos van *Reinaart de vos* binnentrekken. Maar wie eenmaal weet dat het 'Ach toch, Tybeert, waarom ben je bang?' betekent, zit al snel rechtop. In de app staat daarom bij elk tekstfragment ook de geschreven tekst in zowel het middeleeuwse als het moderne Nederlands.

Teksten geschreven om gesproken te worden

De meeste mensen zullen de teksten kennen uit boeken, maar daarvoor waren ze oorspronkelijk niet bedoeld, zegt Van Oostrom. 'De teksten zijn geschreven om uitgesproken te worden.' Een 'karaokebolletje' gidst de luisteraar zin voor zin door de tekst. Gastsprekers, gecoacht door geoefende sprekers Middelnederlands, namen een deel van de teksten voor hun rekening. Onder hen Vroege Vogels-presentator Menno Bentveld en Jean-Marc van Tol, tekenaar van Fokke en Sukke.

Als de app aanslaat, wil Van Oostrom meer Middelnederlandse teksten aan zijn selectie toevoegen. Zo zal voormalig SCP-directeur Paul Schnabel een middeleeuwse tekst over beleid en bestuur inspreken. Van Oostrom kijkt ook naar het buitenland. 'Bij mijn weten is er nog geen soortgelijke app voor bijvoorbeeld het oud-Engels. Misschien dat ik daarover eens met mijn collega's in het buitenland ga praten.'

Guido van Eijck, De Volkskrant 7 januari 2014

Personalisering

Het aanbod van content wordt steeds meer op maat gesneden. Met behulp van meta-datamanagement en individualisatie van *user interfaces* wordt informatie vraaggericht en intuïtief. Consumenten genereren grote hoeveelheden gegevens en naarmate data-analyse goedkoper en kwalitatief beter wordt, zijn bedrijven steeds beter in staat om klantgedrag en behoeften te voorspellen. Hiermee kunnen zij steeds beter gepersonaliseerde diensten aanbieden die aansluiten bij iemands wensen en interesses.

Volgens sommigen kent deze vergaande personalisering door algoritmes ook een keerzijde. Mensen komen steeds meer in unieke informatiewerelden terecht, die dusdanig op maat gesneden zijn dat burgers niet meer worden blootgesteld aan zaken die oncomfortabel voelen, die uitdagen, die andere inzichten bieden, aan nieuwe mensen en andere perspectieven. Eli Paris spreekt in dit kader over zogenaamde *filter bubbles*.⁵¹

A SQUIRREL DYING IN FRONT OF YOUR HOUSE MIGHT BE
MORE RELEVANT TO YOUR INTEREST RIGHT NOW THAN
PEOPLE DYING IN AFRICA. -MARK ZUCKERBERG, FACEBOOK.

3.4 Het belang van netwerken en de community neemt toe

Geholpen en gestimuleerd door moderne communicatietechnieken organiseren mensen zich in toenemende mate horizontaal, soms wereldwijd, en op informele wijze rondom bepaalde thema's of interesses. Gevolg is dat er andere productie- en machtsverhoudingen ontstaan. Via belangenverenigingen en andere verbanden oefenen burgers invloed uit op het beleid. Waar voorheen de samenleving was gestructureerd rondom instituten, is nu een verschuiving te zien naar structuren rondom het individu en de *community* buiten deze instituten om: een verschuiving die ook wel een *democracy from below* wordt genoemd.⁵²

In zo'n samenleving, waarin invloed steeds meer vanuit de gemeenschap zelf en van onderaf wordt georganiseerd, spelen onderlinge connecties, kennisdeling en samenwerking, een steeds belangrijkere rol. Delen en samenwerken is geen nieuw fenomeen, maar door technologische ontwikkelingen zijn de mogelijkheden vergroot om producten op grotere schaal te huren, lenen, ruilen, geven en delen. Een fenomeen dat ook wel *collaborative consumption* wordt genoemd: het via sociale netwerken verkrijgen van toegang tot zaken waarover je zelf niet beschikt.

Als het gaat om kennis en informatie vindt deze uitwisseling in steeds grotere mate *online* plaats. Het netwerk of de *community* levert meer op dan de mening van één expert en wordt steeds vaker benut voor het krijgen van antwoorden. James Surowiecki spreekt in dit kader over *The Wisdom of Crowds* (wijsheid van groepen) en verkent in zijn gelijknamige boek hoe grote groepen mensen slimmer zijn dan een paar slimme enkelingen.⁵³ Het idee is dat, omdat in grote groepen veel meer kennis en informatie aanwezig is, besluiten beter kunnen worden genomen dan door een enkel lid van de groep.⁵⁴

De ideeën van Charles Leadbeater sluiten aan op dit toenemende belang van de (denk) kracht van *communities*. In het boek *We Think* geeft hij aan hoe het internet functioneert als platform waarop steeds meer mensen een stem hebben en waarop de hoeveelheid aan conversaties en de uitwisseling van ideeën enorme potentie biedt voor massacreativiteit en innovatie.⁵⁵ Voorbeelden van het gebruik van deze denkkraft zijn #durftevragen en Wikipedia. Hierbij geldt heel duidelijk dat de macht van de gezamenlijke intelligentie ervoor zorgt dat het kaf van het koren wordt gescheiden. De kennis van een persoon wordt gemeenschappelijk bezit.

Social learning

Leren wordt steeds meer een sociaal proces dat plaatsvindt in co-creatie en door samenwerken en delen. *Fablabs* en *Makerspaces*⁵⁶ zijn typerende voorbeelden van *social learning*. Het zijn informele leeromgevingen waar machines ter beschikking worden gesteld om eigen projecten te realiseren of waar kinderen op een speelse manier kennismaken met moderne techniek. Er wordt gezamenlijk gewerkt aan projecten en opgedane kennis wordt gedeeld via online platforms.

De *fablabs* en *makerspaces* bieden een plek waar samenwerken, creativiteit, technologie en hand- en hoofdwerk samenkomen en waar kennis niet op een schoolse manier wordt overgebracht, maar door met elkaar iets te maken. President Barack Obama ziet *the maker movement* als een van de grootste kansen voor de Amerikaanse economie, sommigen spreken over een nieuwe industriële revolutie.⁵⁷

Social reading

Een voorbeeld van hoe sociale processen een grotere rol gaan spelen bij de omgang met informatie is *social reading*, ook wel *networked reading* genoemd. Binnen het fysieke domein is lezen in sociaal verband in de context van leesclubs of leeskringen al lang bekend en populair.⁵⁸ Maar ook digitaal nemen de mogelijkheden en het gebruik toe. Daarbij gaat het er om dat mensen dezelfde dingen kunnen doen met digitale boeken als die met fysieke boeken mogelijk zijn. Denk bijvoorbeeld aan het uitlenen van boeken, het plaatsen van persoonlijke commentaren en overdenkingen bij de tekst en het delen van die commentaren via een netwerk met andere lezers. Doordat er steeds meer digitale middelen worden ontwikkeld die de lezer deze mogelijkheden biedt, worden niet alleen de tekst van een boek, maar daarbinnen ook steeds vaker een verzameling aan commentaren, aantekeningen, aanvullende artikelen of recensies toegankelijk gemaakt.⁵⁹ Een voorbeeld is het Kindle platform van Amazon, dat laat zien welke delen van een tekst het meest zijn onderstreept. De app Readmill geeft lezers van e-boeken de mogelijkheid om met elkaar en met schrijvers te 'praten'. Auteurs kunnen met hun lezers communiceren via de marge van de tekst, deelnemen aan een gesprek dat verband houdt met de tekst, en zo een relatie onderhouden met lezers die hebben genoten van hun boek.

Je bent wat je deelt

uit: *The Wishing Stone*, taken from page 504 of 'England Picturesque and Descriptive ... With ... illustrations' — The British Library

3.5 De consument heeft minder tijd en verwacht meer beleving

Mede als gevolg van de eerder geschetste trends, wordt er een aantal wezenlijke veranderingen gesignaleerd in consumenten-behoefte, -gedrag en -benadering. Zo laten diverse tijdsbestedingsonderzoeken zien dat een groot deel van de bevolking knelpunten ervaart in de besteding van tijd.⁶⁰

Burgers hebben hierdoor een groeiende behoefte aan gemak, snelheid en flexibiliteit om werk, zorg en privé efficiënt te organiseren en te combineren. Digitale media helpen daarbij, maar zorgen tevens voor gevoelens van stress en druk. Mensen worden steeds handiger met hun apparaten en zijn hier sterker mee verbonden of er zelfs van afhankelijk.

Steeds meer zijn zij via verschillende (mobiele) apparaten, meerdere keren per dag, vanaf verschillende locaties *online*. Onderzoeksbureau Forrester spreekt van de *ultra-connected customer* of de *always addressable customer*.⁶¹ Deze continue vraag om connectiviteit en bereikbaarheid lijkt te resulteren in een trend om er juist ook even aan te willen ontsnappen.

Ook in de invulling van tijdsbesteding vinden veranderingen plaats. Het verlangen naar intensiteit neemt toe, mensen willen in de beleving worden ondergedompeld. Zo is in de culturele sector een verschuiving waar te nemen van nadruk op aandacht, met oog voor kritische reflectie, naar meer nadruk op onderdompeling en kicks.⁶²

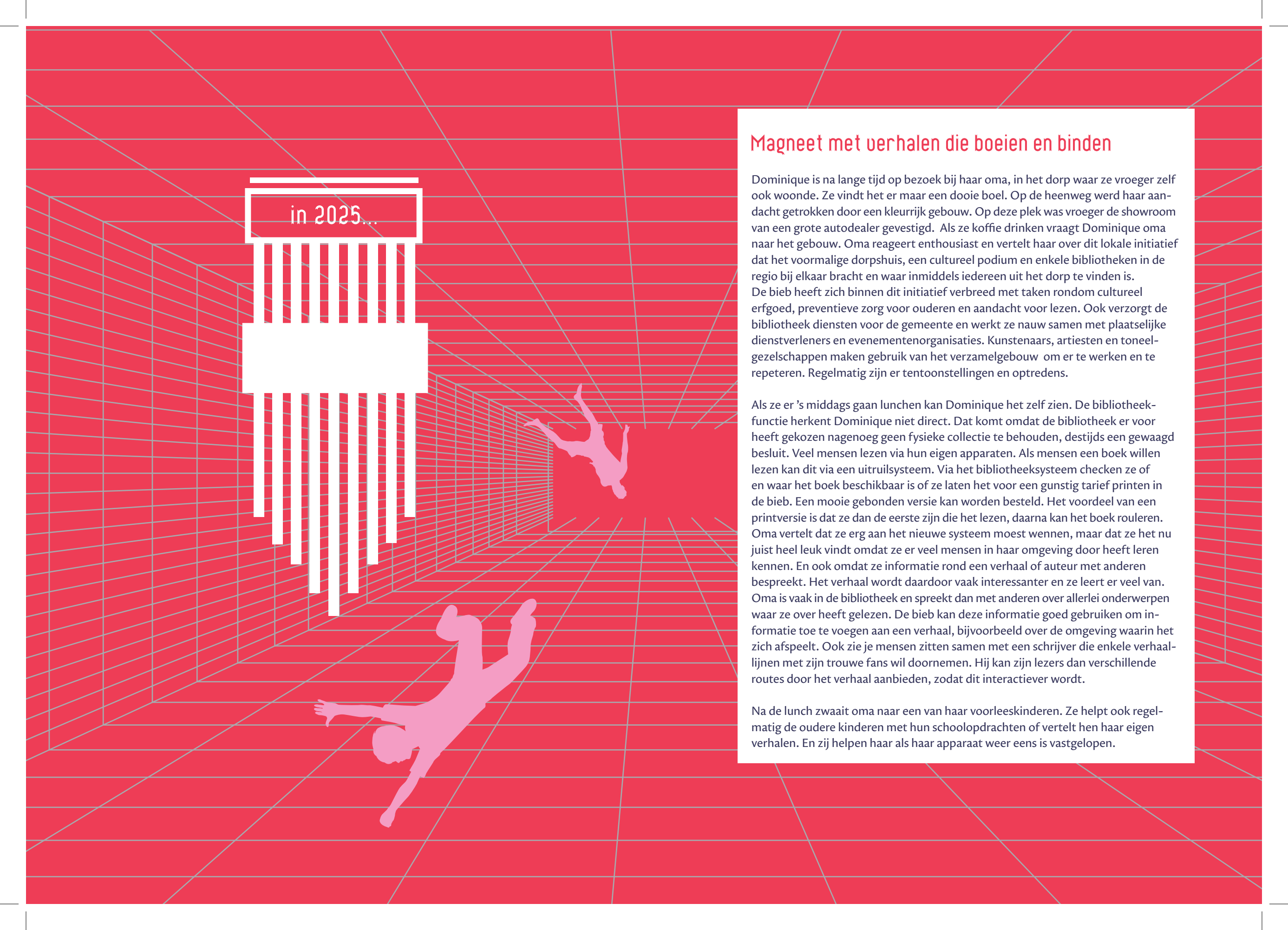
Ervaringsleren of edutainment, waarin 'leerzaam' wordt gecombineerd met 'leuk' (denk aan *serious games*), is een voorbeeld hoe bij informatieoverdracht binnen het educatieve domein de nadruk wordt gelegd op beleving. Door het toevoegen van spelelementen wordt het leerproces positief beïnvloed.⁶³ De te bereiken doelen worden impliciet ingebouwd in het spel, zodat de speler volledig kan opgaan in het spelen. Het gaat dus niet alleen om de *fun*, maar ook om een andere manier van leren: wijzer worden door vallen en opstaan.⁶⁴

3.6 Veranderingen in het sociale weefsel van steden en dorpen

Maatschappelijke organisaties en publieke ruimten kunnen de sociaal-culturele infrastructuur bieden waar burgers elkaar ontmoeten en kennis maken met andere mensen, achtergronden en perspectieven. Deze ontmoeting is van belang voor onderling vertrouwen, herkenbaarheid en samenhang,⁶⁵ en kan ook bijdragen aan het voorkomen van eenzaamheid en het ontwikkelen van wederzijds begrip.

Door ontmoetingsruimten, waar mensen elkaar vanzelfsprekend tegenkomen, worden mensen vertrouwd en benaderbaar voor elkaar. Hierdoor nemen gemeenschapsbewustzijn en de leefbaarheid van een woonomgeving toe.⁶⁶

Het aantal publieke organisaties dat een bijdrage kan leveren aan dit sociale weefsel in een gemeenschap neemt echter drastisch af. Gemeenten moeten miljoenen euro's bezuinigen en vragen meer inzet van burgers om bijvoorbeeld wijkcentra overleefd te houden. Maar beheer, exploitatie en onderhoud zijn voor vrijwilligers vaak te complex: vrijwilligers dreigen te worden overvraagd. Uit een inventarisatie van de Volkskrant blijkt dat zeker honderd buurthuizen al dicht zijn en vele tientallen met sluiting worden bedreigd.⁶⁷ Door de sluiting van buurthuizen neemt het aantal publieke organisaties af dat een bijdrage kan leveren aan de sociale verbondenheid binnen en daarmee de leefbaarheid van een gemeenschap. Deze afkalving van het sociale leven geldt vooral voor de kleinere plattelandsgemeenten waar voorzieningen onder druk komen te staan door de leegloop van dorpen.⁶⁸ Hiermee neemt de relevantie van een *public third place* toe. Deze 'derde plaatsen', naast thuis en werk, voorzien mensen van een plaats voor ontmoeting, met de mogelijkheden tot het bouwen aan een gemeenschapsgevoel.⁶⁹

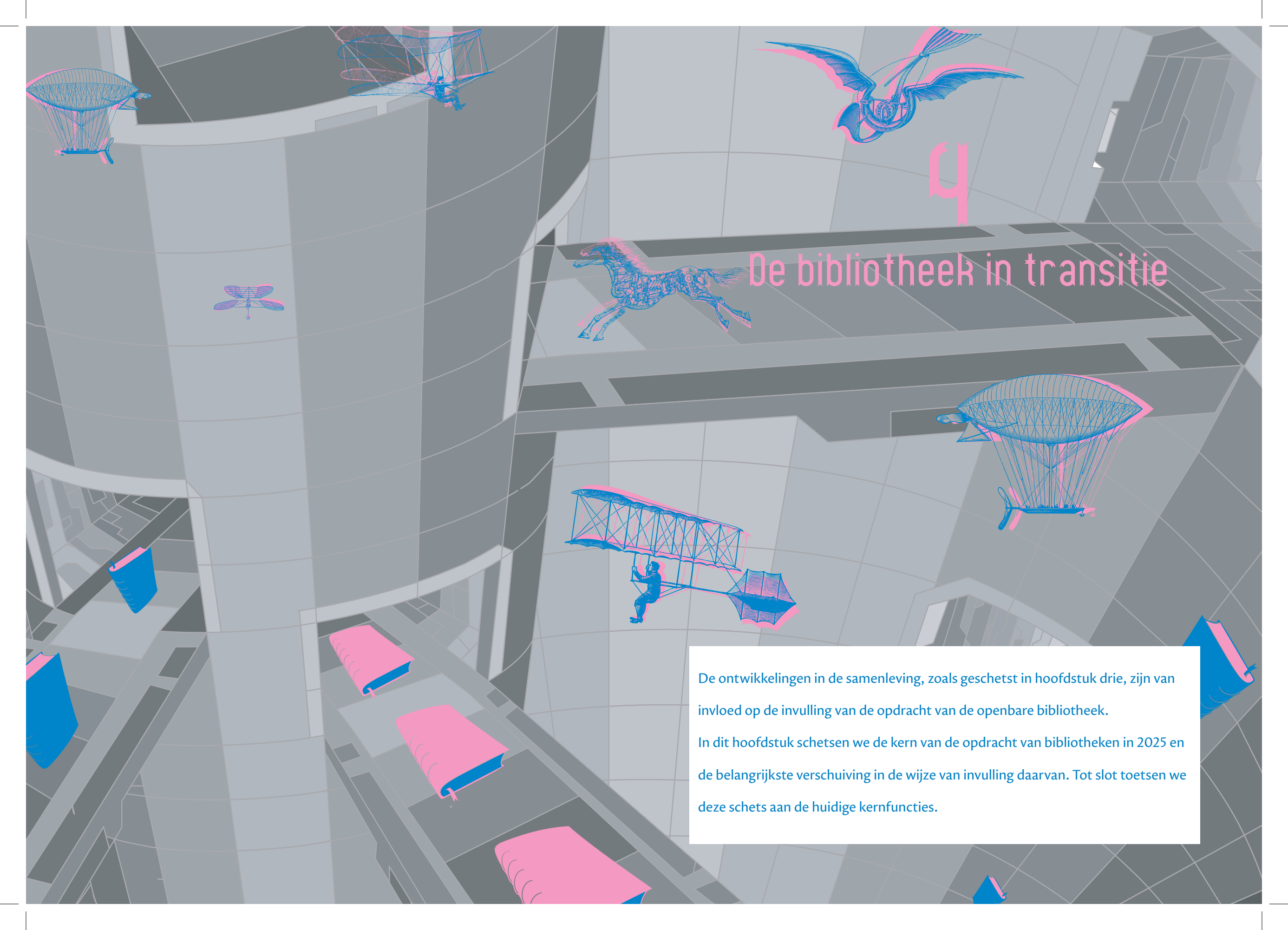
in 2025...

Magneet met verhalen die boeien en binden

Dominique is na lange tijd op bezoek bij haar oma, in het dorp waar ze vroeger zelf ook woonde. Ze vindt het er maar een dooie boel. Op de heenweg werd haar aandacht getrokken door een kleurrijk gebouw. Op deze plek was vroeger de showroom van een grote autodealer gevestigd. Als ze koffie drinken vraagt Dominique oma naar het gebouw. Oma reageert enthousiast en vertelt haar over dit lokale initiatief dat het voormalige dorpshuis, een cultureel podium en enkele bibliotheken in de regio bij elkaar bracht en waar inmiddels iedereen uit het dorp te vinden is. De bieb heeft zich binnen dit initiatief verbreed met taken rondom cultureel erfgoed, preventieve zorg voor ouderen en aandacht voor lezen. Ook verzorgt de bibliotheek diensten voor de gemeente en werkt ze nauw samen met plaatselijke dienstverleners en evenementenorganisaties. Kunstenaars, artiesten en toneelgezelschappen maken gebruik van het verzamelgebouw om er te werken en te repeteren. Regelmatig zijn er tentoonstellingen en optredens.

Als ze er 's middags gaan lunchen kan Dominique het zelf zien. De bibliotheekfunctie herkent Dominique niet direct. Dat komt omdat de bibliotheek er voor heeft gekozen nagenoeg geen fysieke collectie te behouden, destijds een gewaagd besluit. Veel mensen lezen via hun eigen apparaten. Als mensen een boek willen lezen kan dit via een uitruilsysteem. Via het bibliotheeksysteem checken ze of en waar het boek beschikbaar is of ze laten het voor een gunstig tarief printen in de bieb. Een mooie gebonden versie kan worden besteld. Het voordeel van een printversie is dat ze dan de eerste zijn die het lezen, daarna kan het boek rouleren. Oma vertelt dat ze erg aan het nieuwe systeem moest wennen, maar dat ze het nu juist heel leuk vindt omdat ze er veel mensen in haar omgeving door heeft leren kennen. En ook omdat ze informatie rond een verhaal of auteur met anderen bespreekt. Het verhaal wordt daardoor vaak interessanter en ze leert er veel van. Oma is vaak in de bibliotheek en spreekt dan met anderen over allerlei onderwerpen waar ze over heeft gelezen. De bieb kan deze informatie goed gebruiken om informatie toe te voegen aan een verhaal, bijvoorbeeld over de omgeving waarin het zich afspeelt. Ook zie je mensen zitten samen met een schrijver die enkele verhaallijnen met zijn trouwe fans wil doornemen. Hij kan zijn lezers dan verschillende routes door het verhaal aanbieden, zodat dit interactiever wordt.

Na de lunch zwaait oma naar een van haar voorleeskinderen. Ze helpt ook regelmatig de oudere kinderen met hun schoolopdrachten of vertelt hen haar eigen verhalen. En zij helpen haar als haar apparaat weer eens is vastgelopen.

De bibliotheek in transitie

De ontwikkelingen in de samenleving, zoals geschetst in hoofdstuk drie, zijn van invloed op de invulling van de opdracht van de openbare bibliotheek.

In dit hoofdstuk schetsen we de kern van de opdracht van bibliotheken in 2025 en de belangrijkste verschuiving in de wijze van invulling daarvan. Tot slot toetsen we deze schets aan de huidige kernfuncties.

4.1 De opdracht van de bibliotheek

In 2025 zijn kennis en informatie centrale productiemiddelen.

Naast de ontwikkeling van kennis wordt ook de uitwisseling ervan steeds belangrijker voor de nationale economie en de concurrentiepositie van Nederland.

De kern van de opdracht van de bibliotheek is dat zij bijdraagt aan en de basis vormt voor de kennis- en informatiesamenleving. De opdracht bestaat uit het stimuleren, ondersteunen, faciliteren en toerusten van burgers om mee te kunnen doen en bij te kunnen dragen aan de moderne kennissamenleving. In het verlengde daarvan speelt de bibliotheek een belangrijke sociaal-culturele rol.

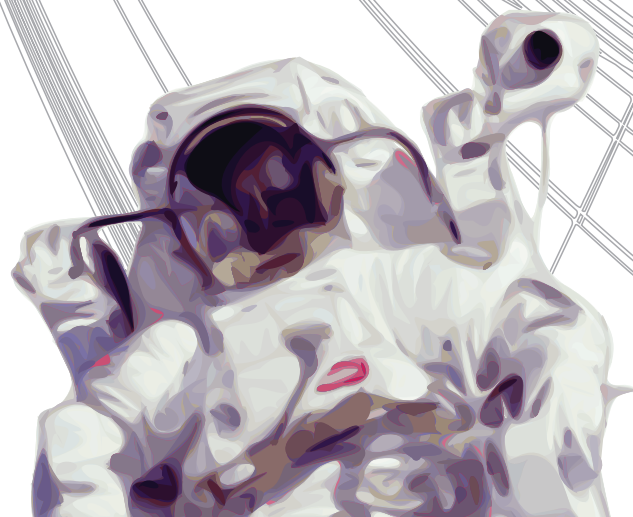
"THE OPPORTUNITY TO DEVELOP PERSONAL CREATIVITY AND PURSUE NEW INTERESTS IS IMPORTANT TO HUMAN DEVELOPMENT. TO ACHIEVE THIS, PEOPLE NEED ACCESS TO KNOWLEDGE AND WORKS OF THE IMAGINATION"⁷⁰

4.1.1 Bijdrage aan de kennissamenleving

Stimuleren van lezen en leesplezier

Mee kunnen komen in en bij kunnen dragen aan de kenniseconomie begint bij geletterdheid in brede zin. In paragraaf 3.2 hebben we gezien dat kunnen lezen noodzakelijk is voor het opdoen van kennis en dat het de kans vergroot op het verwerven van een goede plaats in de kenniseconomie. Daarnaast leidt lezen ook tot belangrijke affectieve ontwikkeling. Het draagt bij aan ontspanning: genieten van esthetisch taalgebruik en ontsnappen uit het dagelijkse drukke leven. Het prikkelt de fantasie en stimuleert verbeeldingskracht en creativiteit. Daarnaast helpt het mensen om te leren over de wereld, zich in te leven in personages en te zoeken naar nieuwe inzichten.

Door kennis aan te bieden over wat elders leeft en door het mogelijk maken van het toetsen van andere denkbeelden aan eigen overtuigingen, dragen lezen en literatuur bij aan reflectie, individueel bewustzijn, tolerantie, empathisch vermogen en wederzijds begrip.⁷¹ In tijden waarin de leescultuur steeds meer onder druk komt te staan, behoren ondersteuning van leesbevordering en de promotie van de lees- en literaire cultuur daarom in de toekomst nog sterker dan nu tot het hart van de bibliothecaire dienstverlening.

Bibliotheken zullen in de toekomst lezers, en vooral ook niet-lezers moeten inspireren, verrassen en gidsen naar het aanbod van boeken en verhalen. De bibliotheek moet de plaats zijn waar men niet alleen komt om boeken te halen, maar ook een plaats waar het boek begint te leven. De bibliotheek biedt een plezierige plaats om te lezen, een plek waar mensen kunnen snuffelen en leesadvies kunnen krijgen en waar wordt voorgelezen en verhalen worden verteld. Een oase van rust in een hectische samenleving, in een tijdperk van tijdsdruk en technostress. Het publiek komt er om het verhaal achter het boek te leren kennen, door het ontmoeten van de schrijver of door in leesclubs te praten over literatuur. Inspelend op veranderende consumentenbehoeften zullen bibliotheken een totaal-beleving moeten bieden waarbij lezers in het verhaal kunnen duiken en waarbij de informatie wordt gecombineerd met aspecten van cultuur, verblijf, informatie en ontmoeting. Het spreekt voor zich dat de bibliotheek in de toekomst gebruik maakt van vormen van kennisdistributie en –overdracht die effectief zijn, doordat ze aansluiten bij het gedrag van mensen om kennis te vergaren en te gebruiken. Dat vertaalt zich in een evenwichtig gebruik van zowel traditionele, gedrukte media als van digitale diensten, voor zover daarmee invulling gegeven kan worden aan de publieke waarden die de bibliotheek drijven.

Ontwikkelingen die duiden op de afbrokkeling van de leescultuur vragen om een bijzondere inspanning, gericht op promotie en bevordering van lezen. Rekening houdend met verschillende vormen en persoonlijke voorkeuren voor lezen, zou de bibliotheek zich niet alleen moeten richten op traditionele leesvormen en leesmiddelen, maar ook op nieuwe manieren van lezen en op het vertellen van verhalen. Waar het gaat om verbeeldingskracht en het opwekken van creativiteit biedt de opkomst van digitale en visuele content wellicht een waardevolle verrijking. Ook waar vluchtig lezen effectiever is dan geconcentreerd lezen, kunnen digitale middelen die effectiviteit verhogen. En wie functioneel leest, bijvoorbeeld een handleiding of werkdocument, is evengoed bezig met de omgang met en het begrip van tekst als wie in zijn vrije tijd een boek leest. De bibliotheek zou er alles aan moeten doen om alle vormen van lezen te bevorderen en burgers daartoe uit te rusten, ook voor het lezen van andere teksten dan in boeken.

Professionele ondersteuning van het onderwijs

Lezen is van groot belang bij het bijbrengen van goede geletterdheid op jonge leeftijd. Omdat lezen voor het plezier en geletterdheid elkaar over en weer versterken, is het van belang om kinderen al in hun vroege jeugd een positieve leeservaring mee te geven.⁷² Om die reden werken bibliotheken ook nu al nauw samen met andere maatschappelijke partners zoals het onderwijs. Waar de scholen verantwoordelijk zijn voor het technisch en begrijpend lezen, draagt de bibliotheek nu en in 2025 bij aan het leesplezier met een hoogwaardige en diverse collectie en haar vakkundigheid. De bibliotheek is expert op het gebied van collectievorming en afstemming van collectieonderdelen op de wensen, behoeften en leefwereld van de gebruiker. Bibliotheken moeten die ondersteunende rol verstevigen en uitbouwen. Dat vraagt om een ondernemende houding van de bibliotheek.

De bibliotheek moet zo in 2025 de vanzelfsprekende professionele partner zijn van het onderwijs. Daarnaast kan ze haar leesbevorderende rol meer verbreden richting het voor- en buitenschoolse domein door allianties aan te gaan met educatieve en maatschappelijke instellingen zoals peuterspeelzalen, kinderopvang, het Centrum voor Jeugd en Gezin of de GGD. Met een adviseur vanuit de bibliotheek of met een vestiging ter plekke, zoals dat op verschillende scholen in het land al gebeurt, is de bibliotheek (medewerker) dicht bij de plek waar kinderen dagelijks samenkomen. Dit biedt extra mogelijkheden om kinderen te stimuleren en ondersteunen bij het maken van hun 'leeskilometers' en bij te dragen aan het creëren van een positieve spiraal⁷³ en een meer geletterde samenleving.

"DOOR KENNISMAKING MET DE WERELD VAN DE LITERATUUR EN HET BOEK VERGROTEN KINDEREN SPELENDERWIJS HUN WOORDEN-SCHAT EN VERHOGEN ZIJ HUN TAALNIVEAU. HIERDOOR WORDEN IN EEN VROEG STADIUM TAALACHTERSTANDEN TERUGGEDRONGEN WAARDOOR MINDER KANS ONTSTAAT OP LAAGGELETTERDHEID"⁷⁴

Aanpak laaggeletterdheid

Leesbevordering is niet alleen een punt van aandacht voor de jeugd. Ook in latere levensfasen en voor oudere doelgroepen blijft lezen belangrijk voor de ontwikkeling van de taalvaardigheid. Zoals te zien was in hoofdstuk drie is, en blijft, er in Nederland een grote groep mensen die laaggeletterd is. Ook deze doelgroep heeft specifieke aandacht. De bibliotheek moet ook op dit vlak haar ondersteunende taak uitbouwen. Als aanbieder van aangepaste lectuur die mensen op laagdrempelige wijze in aanraking brengt met boeken en als gids waar mensen terecht kunnen voor informatie over of een doorverwijzing naar taalaanbieders, speciale cursussen of workshops. Maar ook als facilitator die haar ruimte beschikbaar stelt of verhuurt aan aanbieders van cursussen en workshops, en die cursisten gelegenheid geeft om te oefenen.

Of als organisator die speciale leesactiviteiten voor de doelgroep organiseert, zoals rondleidingen, lezingen of 'meeleesclubs'. De bibliotheek kan daarnaast trainingen geven aan bedrijven, scholen en maatschappelijke organisaties om de bewustwording van de problematiek en het bereik van de doelgroep te vergroten.⁷⁵ Omdat mensen die moeite hebben met lezen en schrijven uit zichzelf de weg naar de bibliotheek niet zo snel weten te vinden, moet de bibliotheek zich actief richten op plekken waar laaggeletterdheid kan worden gesignaleerd. De bibliotheek moet zich verbinden met partners op het gebied van zorg en welzijn, werk en inkomen. Denk aan het UWV, CWI en sociale werkvoorzieningsbedrijven, maar bijvoorbeeld ook aan vluchtelingenwerk, inburgeringsloketten en gezondheidscentra.

Adviseren en bieden van ondersteuning bij informatievaardigheden

De blijvend toenemende hoeveelheid digitale informatie en media die burgers dagelijks tegenkomen, stelt steeds hogere eisen aan kennis, vaardigheden en mentaliteit waarover burgers moeten beschikken. Het wordt steeds belangrijker om op de juiste manier om te gaan met de veelheid en complexiteit aan bronnen.

Het zijn met name de contextuele informatievaardigheden waar bibliotheken als 'lokale huizen van mediawijsheid'⁷⁶ een rol van betekenis in kunnen spelen. Het zoeken, vinden, selecteren en interpreteren en het besef van kwaliteit en betrouwbaarheid van informatiebronnen, het contextuele domein, is immers van oudsher de expertise van bibliotheken. Het enorme vrije digitale aanbod is voor hen een kans om burgers te assisteren bij het ordenen, filteren en voorsorteren van relevante digitale content uit een baaiend aan rijp en groen, aan kwalitatief uitmuntend en hopeloos, aan inspirerend en manipulatief.

Als adviseur en betrouwbaar baken helpt de bibliotheek mensen te navigeren in een wereld van informatie *overload* en weet zij mensen te verrassen en te inspireren in een wereld van zeer sterke personalisering en gefilterde informatie.

Het kan zijn dat er de komende jaren vernuftige digitale zoeksystemen worden ontwikkeld die de rol van bibliotheken op dit terrein beperken of overnemen. Dit vergt een flexibele en ondernemende houding van de bibliotheek om in te kunnen spelen op nieuwe situaties.

Bijdragen aan kennisontwikkeling en kenniscirculatie

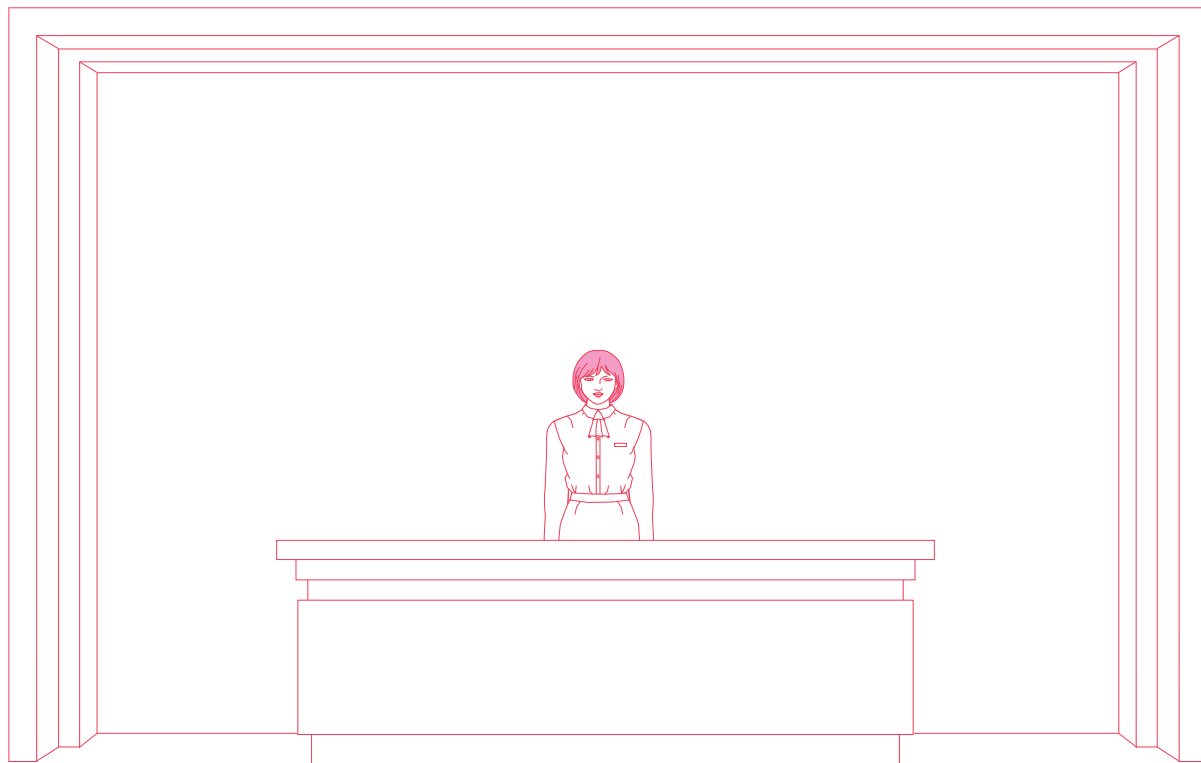
Om er voor te zorgen dat burgers kunnen meekomen in de 21ste eeuw is het van belang dat zij hun kennis en vaardigheden gedurende hun hele leven op peil kunnen houden. De nieuwe manieren waarop mensen zich organiseren, waarop ze produceren, leren en innoveren vragen niet alleen om aandacht voor geletterdheid maar in toenemende mate ook om aandacht voor vaardigheden als samenwerken, ontwikkelen van creativiteit, communiceren, het oplossen van problemen en kritisch denken (de *21st century skills*). Ook bij de ontwikkeling van deze vaardigheden zal de bibliotheek een faciliterende rol kunnen spelen.

Hoewel samenwerkingsactiviteiten op het gebied van 'ontwikkeling en educatie' momenteel voornamelijk zijn gericht op de jongere doelgroepen, groeit het belang om ook oudere burgers actief en aanhoudend hun kennis en vaardigheden te laten ontwikkelen. Door de toegenomen nadruk op een leven lang leren en voortdurende persoonlijke ontwikkeling, zullen mensen na het afronden van hun formele opleiding steeds vaker cursussen en andere opleidingen volgen. Ontwikkeling en educatie gaan een leven lang door.

Voor mensen die het formele onderwijs hebben verlaten en zich in de loop van hun leven verder willen ontwikkelen, kan de bibliotheek van betekenis zijn bij het aanbieden van voorzieningen voor persoonlijke ontwikkeling. Daarbij zal zij nog meer een verleidelijke en gidsende rol moeten spelen.

Door haar verschillende rollen op het gebied van lezen en leesplezier voor verschillende doelgroepen uit te bouwen, is de bibliotheek in de toekomst een vanzelfsprekende 'spin in het web' bij het bevorderen van lezen, bij de brede promotie van literatuur in Nederland en bij het tegengaan van taalachterstanden. In een samenleving waar het belang van goed kunnen lezen groeit, maar waar nog steeds achterstanden bestaan en het gedrukte boek een minder zichtbare plek krijgt, is de bibliotheek het instituut bij uitstek om een essentiële bijdrage te leveren aan het terugdringen van ontlezing en laaggeletterdheid.

De bibliotheek kan burgers uitnodigen en uitdagen tot verdieping, verbreding, zelfstudie en zelfontplooiing en gidsen naar aanbieders van opleidingen, cursussen of workshops. Aandacht van openbare bibliotheken voor de kwetsbare groepen of achterblijvers in de samenleving, blijft daarbij relevant en actueel. Ook relevant is echter dat getalenteerde burgers worden gestimuleerd en uitgedaagd om hun talent verder te ontwikkelen. Zo kan de bibliotheek een rol spelen bij het streven van de Nederlandse overheid naar een plek in de top vijf van wereldwijde kenniseconomieën.

4.1.2 Sociaal-culturele rol

Bouwen aan kennis krijgt in toenemende mate een sociaal-culturele component. Kennis wordt steeds vaker gecreëerd en uitgewisseld in netwerk- of *community*-verband, fysiek en digitaal. Maar ook naast het kennis-element, is een plek voor ontmoeting belangrijk voor de samenleving. In het verlengde van de primaire opdracht in de kennissamenleving levert de bibliotheek in 2025 een belangrijke bijdrage op sociaal-cultureel gebied.

De bibliotheek als moderne sociaal-culturele marktplaats

Een van de intrigerende paradoxen van de globaliserende en digitaliserende wereld is dat de factor plaats steeds belangrijker wordt.⁷⁷ De neiging bestaat om de fysieke bibliotheek te zien als iets dat op termijn zal verdwijnen. Een trend die deze gedachte tegensprekt, is dat steeds meer semi-publieke en commerciële dienstverleners – ook degene die als webwinkel zijn begonnen – het fysieke uithangbord lijken te (her) ontdekken. Wat bovendien opvalt is dat, alle digitale mogelijkheden ten spijt, interactieve platforms als Skype vooralsnog direct contact niet vervangen maar aanvullen.⁷⁸

Hoewel de digitalisering ook de wereld van bibliotheken sterk beïnvloedt en innovatie en ontwikkelingen op digitaal vlak een prominente rol spelen, blijft het bieden van een fysieke plek een krachtige (sociale) functie van bibliotheken. Enerzijds voor het faciliteren van werken en leren, anderzijds voor het faciliteren van ontmoetingen en cross-cultureel contact. De bibliotheek onderscheidt zich van andere ontmoetingsplekken door het publieke, toegankelijke, laagdrempelige, niet-commerciële en dus betrouwbare karakter.

Werkplek en leeromgeving

Er lijkt een groeiende behoefte te bestaan aan de bibliotheek als fysieke werk- of leeromgeving. Voor mensen die daarvoor thuis of elders geen mogelijkheid hebben, is de bibliotheek ook in de toekomst een welkome publiek toegankelijke werkplek waar in alle rust kan worden gestudeerd en gewerkt met moderne faciliteiten. Ze worden er geïnspireerd met beeld en geluid (door auteurs, vertellers, filmmakers), kunnen er cursussen volgen, en kennismaken met moderne technische apparatuur die zij zichzelf niet kunnen veroorloven en die essentieel zijn in een kenniseconomie waarvan de ontwikkeling mede wordt bepaald door technische innovaties. Met een toenemende behoefte aan een leven lang lerende en co-creërende burger in onze informatiemaatschappij, neemt de behoefte aan zo'n openbare werkplek eerder toe dan af.

Ontmoetingsplek

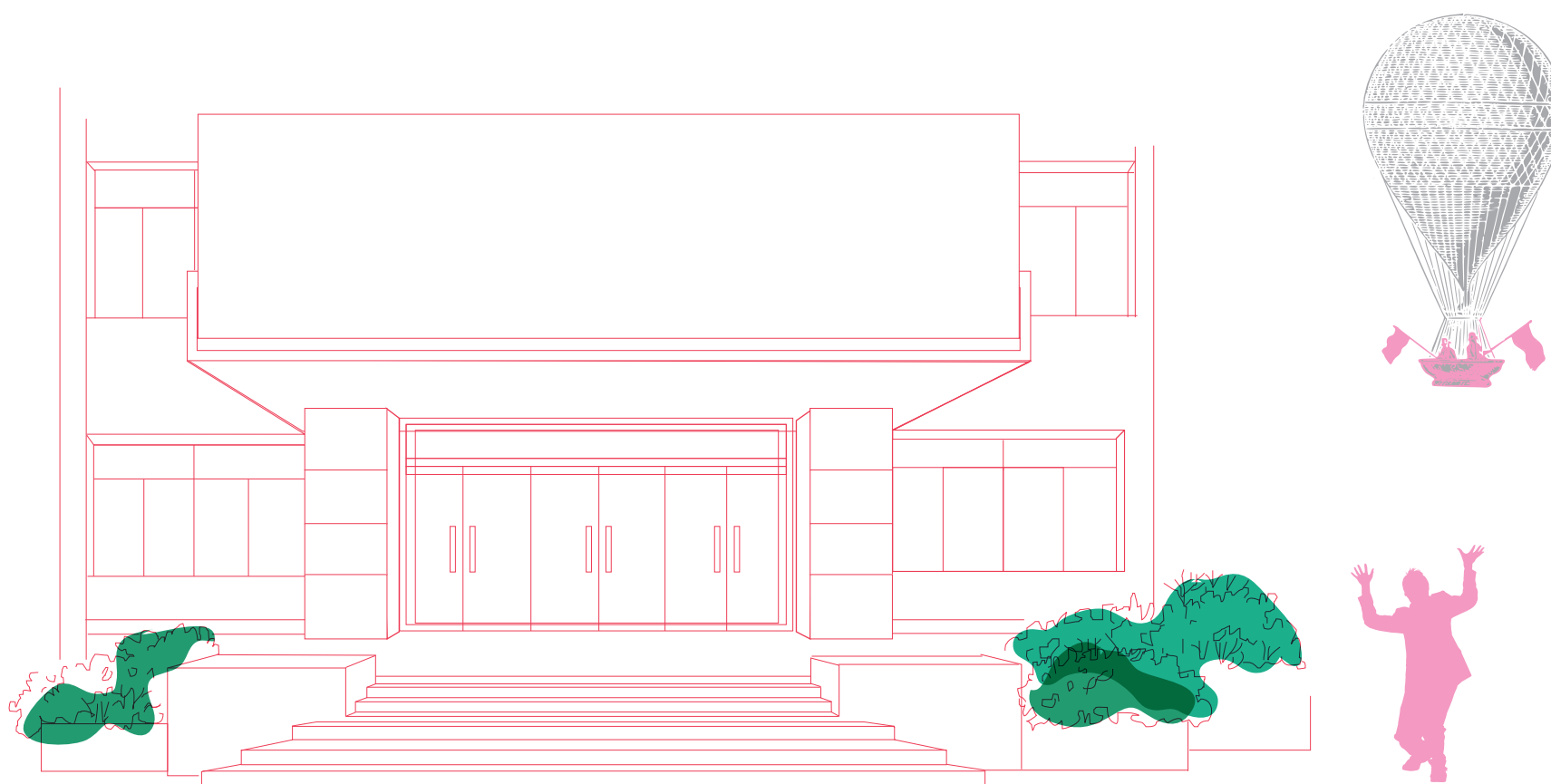
Fysieke plekken waar mensen bij elkaar komen, vormen een belangrijke toegevoegde waarde op alle mogelijkheden die digitale middelen ons bieden. Met het sluiten van buurthuizen en de afname van voorzieningen op het platteland, zal de behoefte aan en noodzaak tot fysieke publieke ontmoetingsplekken urgent worden. De bibliotheek kan een essentiële sociale rol vervullen door juist die plek te blijven bieden.

Bibliotheken bieden een omgeving waar burgers desgewenst kunnen ontsnappen aan de continue *pressure of being connected* en waar zij andere mensen kunnen ontmoeten met wie zij persoonlijk contact hebben. Vanuit haar kennisrol zou de bibliotheek zich moeten ontwikkelen tot een moderne agora, een moderne sociaal-culturele marktplaats waar de bezoeker kan binnenlopen en ook weer weggaan wanneer hij dat wil. Een plek die mensen uitnodigt om deel te nemen aan allerlei activiteiten of die zelf te organiseren. Er kan worden voorgelezen, auteurs kunnen vertellen over hun werk, er vinden debatten plaats, er worden cursussen en workshops gegeven en mensen kunnen lezingen of spreekuren bezoeken.

Zo wordt deze plaats, die als kern de bibliotheek is, een ruimte waar altijd iets te doen is, maar waar de bezoeker niet per se aan deel hoeft te nemen en er niets van hem wordt verwacht. Door in te zetten op ontmoeting, toevallig of gepland, faciliteren en stimuleren bibliotheken daadwerkelijk contact, het gevoel onderdeel te zijn van de gemeenschap en publieke familiariteit. In een tijd waarin het aantal eenzame ouderen groeit, inburgeraars blijven komen, jongeren zoeken naar een fijne plek om te studeren en voorzieningen in kleine kernen verdwijnen, biedt juist deze functie perspectieven voor de toekomst. De bibliotheek als fysieke plaats biedt de mogelijkheid om in een stad, wijk of dorp een belangrijke meerwaarde te leveren op sociaal-cultureel vlak en zo niet alleen bij te dragen aan de ontwikkeling en circulatie van kennis, maar ook aan cohesie en het voorkomen van eenzaamheid.

Omdat de bibliotheek ook in 2025 een plek is waar iedereen welkom is en waar voor ieder wat te vinden is, is het tevens de plek waar mensen in aanraking komen met andere culturen, leefwijzen en achtergronden dan de eigen. Mensen ontmoeten er anderen met een andere etnische of religieuze achtergrond, van een andere leeftijd of met een ander opleidingsniveau. Hierdoor vergaren zij maatschappelijke kennis, leren zij nieuwe invalshoeken kennen en vormen zij (nieuwe) oordelen. Wederzijds begrip kan hierdoor groeien en tegenstellingen kunnen worden overbrugd. Op die manier kan de bibliotheek tevens bijdragen aan het empathisch vermogen van een samenleving.

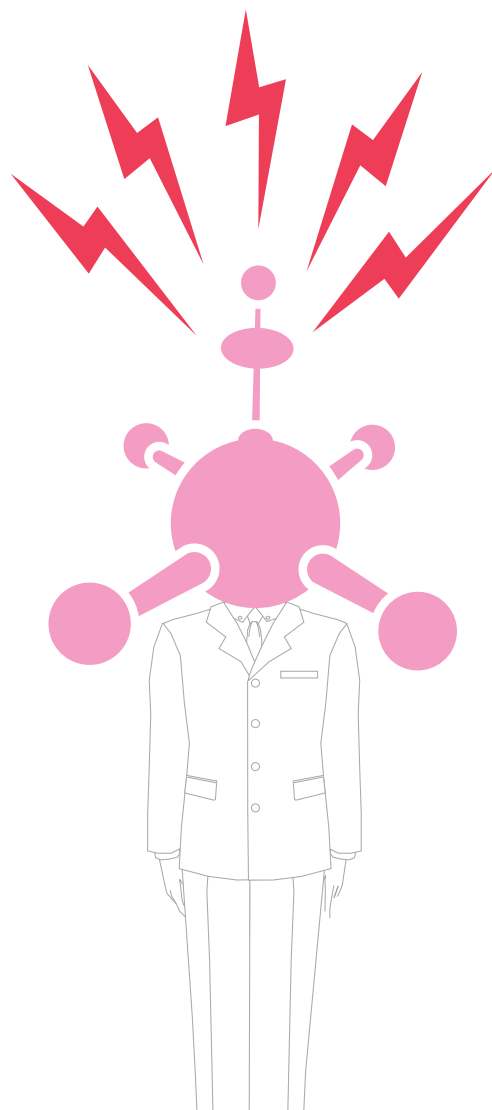
"IN LIBRARIES WE LEARN ABOUT OURSELVES AND OTHERS,
AND ENHANCE THE SKILLS THAT CONTRIBUTE TO EMPATHY,
TOLERANCE, AND UNDERSTANDING."⁷⁹

Gemeenschapsbetrokkenheid en actief burgerschap

Vanuit hun sociaal-culturele rol dienen bibliotheken niet alleen betrokkenheid en wederzijds begrip te stimuleren tussen mensen en groepen onderling, maar ook betrokkenheid van mensen met de publieke zaak in het algemeen. Bijvoorbeeld door mensen uit te nodigen zich te mengen in het lokale maatschappelijk discours, bij lokale besluitvorming, gemeenschapskwesties of politiek. Door het zelf organiseren van initiatieven, faciliteert en daagt de bibliotheek uit verder te kijken en zelf verantwoordelijkheid te nemen voor het oplossen van maatschappelijke vraagstukken in de eigen omgeving.

De bibliotheek, als een van de weinige logisch overblijvende openbare ruimtes, brengt daartoe mensen in contact met en attendeert ze op maatschappelijke organisaties en activiteiten waar zij aan kunnen deelnemen en/of een actieve rol in kunnen spelen. Of door, in samenwerking met de gemeente en andere partners, te voorzien in lokale en regionale informatievoorziening en het debat over lokale aangelegenheden aan te zwengelen. Gebruikmakend van de collectie kunnen bibliotheken hier meer inhoud en verdieping aan geven. Op die manier kunnen ze stimuleren dat mensen actief meedenken over en een bijdrage willen leveren aan de verbetering van de lokale leefomgeving.

In een gemeenschap waarin mensen worden blootgesteld aan anderen, elkaar leren kennen en sterke onderlinge banden opbouwen, leren mensen elkaar samenwerkend vertrouwen, ontwikkelen ze een gemeenschappelijke oriëntatie op collectieve belangen, weten ze het nastreven van persoonlijke belangen te temperen, krijgen een sterker plichtsgevoel en gaan zich interesseren voor politieke en bestuurlijke aangelegenheden.⁸⁰

U BENT
EEN
BIBLIOTHEEK

Gemeenschapsbetrokkenheid via de bibliotheek in internationale literatuur

Gemeenschapsactiviteit of –betrokkenheid heeft te maken met bewustzijn en maatschappelijke participatie. Het gaat niet alleen om de wens en het vermogen onderdeel uit te maken van en mee te doen aan de maatschappij, maar om de wens en het vermogen daadwerkelijk bij te dragen aan en verantwoordelijkheid te dragen voor de publieke zaak. In de literatuur krijgt de bibliotheek op het gebied van gemeenschapsvorming op verschillende manieren een rol toebedeeld.

De neutraliteit van bibliotheken als publieke ruimte wordt door velen gezien als een positief kenmerk dat het mogelijk maakt om mensen met verschillende achtergronden zich comfortabel te laten voelen in het participeren in evenementen of bijeenkomsten in de publieke ruimte. Deelname aan of aanwezigheid bij activiteiten van de bibliotheek kan op zichzelf al gezien worden als gemeenschapsactiviteit.⁸¹

Een meer actieve vorm van gemeenschapsactiviteit ontstaat wanneer bibliotheekgebruikers in de publieke ruimte ook actief in dialoog treden. Deze manier sluit aan bij de rol die Skot Hansen in haar moderne denken over de civil society de bibliotheek toewijst, namelijk die van *discoursiveroom*. In zo'n ruimte ligt de focus op het stimuleren van een dialoog tussen inwoners van een samenleving of stad en daarmee tevens van de kennismaking met andere perspectieven.⁸²

De focus in een Noors onderzoeksproject getiteld 'Public Libraries – Arenas voor Citizenship' sluit aan bij deze gedachtegang van Skot-Hansen. Zoals de naam van het project al aangeeft, worden bibliotheken gezien als (mogelijke) arena's voor burgerschap. Deze arena's, of *public sphere*⁸³, vormen een plek waar politieke en sociale kwesties worden besproken en opgelost en maken dat er een gesprek en besluitvorming kan plaatsvinden tussen culturen en verschillende demografische groepen. Bovendien dragen zulke arena's bij aan cross-culturele tolerantie.⁸⁴

Aabo et al. (2010) wijzen de bibliotheek een meer gidsende rol toe. Zij verwijzen hierbij naar de ondersteuning of doorverwijzing die bibliotheken kunnen bieden bij het identificeren van activiteiten en organisaties in de gemeenschap waarmee men betrokken wil raken of bij het engageren in sociale en politieke gemeenschapskwesties. Ze spreken in dit kader van *improvement activity* (verbeteractiviteiten) en leggen een verband tussen bibliotheekgebruik en het leggen van contacten met politici, participeren in een politieke actie, politieke partij of lokale besluitvoering, participeren in andere organisaties, vrijwilligerswerk doen, tekenen van een petitie, geld doneren aan een partij of groep, of meedoen aan een protestactie. De bibliotheek wordt in dit denken beschreven als een *metameeting place*, een plek om informatie te vinden of kennis te maken met organisaties en activiteiten in de lokale gemeenschap.

4.2 De invulling van de opdracht: van collecties naar connecties

De komende jaren verschuift de wijze waarop de bibliotheek haar opdracht invult. Naarmate informatie steeds meer elders en gemakkelijk te vinden is, neemt de noodzaak voor de bibliotheek af om een eigen collectie beschikbaar te stellen. Op weg naar 2025 ontvouwt zich een nieuwe manier van omgaan met informatie. Daarin worden elementen als verbinding, netwerken en *community* belangrijker. Informeren krijgt steeds vaker de vorm van tweerichtingsverkeer waarbij het onderscheid tussen auteur, lezer en uitgever (consument en producent) vervaagt. Leren vindt steeds meer plaats buiten de formele structuren. Geholpen en gestimuleerd door moderne communicatietechnieken organiseren mensen zich op een andere wijze, soms wereldwijd, rondom bepaalde thema's of interesses, veelal zonder hiërarchie. Onderlinge connecties, kennisdeling en samenwerking worden belangrijker en er wordt steeds vaker een beroep gedaan op de denkkracht van de community voor het antwoord op vragen, voor het stimuleren van creativiteit en het werken aan innovatie. In die nieuwe toekomst zal de bibliotheek zich richten op het tot stand brengen, stimuleren en faciliteren van uitwisseling en samenwerking. Hiermee verschuift de focus van het aanbieden van collecties of het louter bieden van toegang tot informatie, al dan niet in eigen huis, naar het tot stand brengen van connecties. De verschillende vormen van connecties worden hieronder onder de loep genomen.

4.2.1 Connecties tussen mensen en informatie: de bibliotheek als kennispoort

Van oudsher leggen openbare bibliotheken de nadruk op een evenwichtig samengestelde collectie van boeken, kranten en tijdschriften, en later ook muziek en film. De bibliotheek had nooit het monopolie op informatie en cultuur, maar zorgde wel voor laagdrempelige toegang. Met de opmars van nieuwe, digitale media is de toegangsdrempel voor allerlei soorten informatie en cultuur verlaagd, waardoor de openbare bibliotheek haar taak op het gebied van informeren opnieuw moet definiëren. Informatie zoeken en vinden is met Google een stuk eenvoudiger geworden; veel informatie is online te vinden, al dan niet tegen een relatief geringe vergoeding. Gebruikersinformatie, interessant voor marketeers, is daarbij soms onderdeel van de transactie tussen informatie aanbieder en de gebruiker.

De bibliotheek zal in de toekomst niet meer een plek zijn waar mensen komen om informatie op dragers, zoals gedrukte boeken, CD's en DVD's te halen. Het is niet te voorspellen in welk tempo dat zijn beslag krijgt, maar dat het gebeurt staat nauwelijks ter discussie. De consequenties van deze ontwikkeling voor het behoud en onderhoud van fysieke collecties van openbare bibliotheken is op dit moment ongewis en ook moeilijk voorspelbaar. Daaraan gekoppeld is de vraag welke rol er is weggelegd voor de openbare bibliotheken in het verschaffen van toegang tot digitale bronnen van informatie en cultuur. Hebben ze een rol tot in de huiskamer? Hoe kunnen bibliotheken digitale toegang tot informatie binnen de bibliotheekgebouwen een extra dimensie geven? Hoe verhoudt zich deze mogelijke rol tot die van private dienstenaanbieders en uitgevers?

Informatievoorziening

Weliswaar komen kennis en informatie digitaal beschikbaar, maar dat wil nog niet zeggen dat die ook in ieders huiskamer beschikbaar is. Ook in 2025 zal er informatie zijn die nog niet is gedigitaliseerd en dat wat digitaal beschikbaar is, is niet per definitie gratis voor iedereen toegankelijk. Daarnaast zal ook in 2025 niet elk huishouden over de *state of the art* aansluitingen en meest moderne apparatuur beschikken om de nieuwste media – denk bijvoorbeeld aan bewegend beeld en geluid, *games*, 3D – te kunnen raadplegen. Er zullen digitale collectieonderdelen zijn die vanwege licentiebeperkingen alleen op een fysieke locatie raadpleegbaar zijn. Zo lang als haar publieke functie dat vereist, blijft de bibliotheek dus zoveel mogelijk de toegang tot allerlei soorten informatie garanderen.

E-boeken

We weten niet hoe mensen over tien jaar willen lezen, maar de verwachting is dat een grootschalige omslag van het papieren boek naar het e-boek nog wel even zal duren.

De markt voor *e-readers* is in ontwikkeling, het lezen via *tablets* is in opmars en de verkoop van e-boeken groeit, ook al is het tempo laag. Voor sommige gebruikers is het e-boek een uitkomst, anderen zweren bij papier.

De kans is reëel dat er ook over tien jaar nog veel belangstelling is voor gedrukte boeken, ook in de uitleen. Wel is de verwachting dat het aantal uitleningen van papieren boeken zal afnemen. Uiteraard moet de bibliotheek inspelen op deze ontwikkeling door met de wensen van de gebruikers mee te bewegen. Het uitleen van e-boeken door de bibliotheek ligt dan ook voor de hand. Omdat de kans groot is dat ook andere aanbieders in een soort uitleenfunctie zullen voorzien, is het belangrijk om de activiteiten die bibliotheken ontplooiën te iken aan de beweging op de markt. Toetssteen moet zijn dat het aanbod van de openbare bibliotheken strookt met haar publieke waarden en op basis daarvan tegemoet komt aan maatschappelijke behoeften.

Wat in ieder geval blijft, is de taak van de openbare bibliotheken om burgers te stimuleren de wereld van boeken en verhalen te betreden en haar daarbinnen wegwijs te maken. Ook als gebruikers op andere manieren aan hun boeken komen, blijft de bibliotheek een belangrijke inspirator en adviseur. En daar waar het e-boek op de boekenmarkt het dominante format wordt, biedt de bibliotheek ruimte aan wat misschien wel de niche wordt van fysieke boeken. Zodoende is de aanwezigheid van fysieke boeken in de bibliotheek van 2025 eerder een gegeven dan een punt van twijfel.

Bibliotheken in cijfers

162

Het aantal openbare bibliotheekorganisaties daalt de laatste jaren fors.

Uit CBS-cijfers blijkt dat er nog 162 bibliotheekorganisaties zijn die samen 1.063 vestigingen beheren. In 2005 waren er nog 341 organisaties en 1.080 vestigingen. Het aantal servicepunten is echter wel toegenomen.

7.870

De openbare bibliotheken hebben steeds minder personeel.

In 2012 werkten er 7.870 mensen tegen 9.010 in 2006. Het aantal leden daalt eveneens. In 2012 waren 1,7 miljoen volwassenen Nederlanders lid van een openbare bibliotheek, tegen 2,2 miljoen in 1999.

92 mln

Het totale aantal uitleningen daalt.

In 2012 werden 92,3 miljoen boeken, tijdschriften, dvd's cd's, games enz. uitgeleend. Dat waren er in 132,6 miljoen in 2011.

4.2.2 Connecties tussen mensen: de bibliotheek als platform

Een andere belangrijke vorm van connectie die bibliotheken in 2025 tot stand brengen is die tussen mensen onderling. Kenniscreatie is ook een sociaal proces en komt mede tot stand in conversatie en bij interactie. De bibliotheek kan zich ontwikkelen tot een platform voor social learning waar mensen, ondersteund door hulpmiddelen van de bibliotheek, ideeën kunnen uitwisselen, kunnen samenwerken, discussiëren, onderhandelen en co-creëren. Bezoekers van de bibliotheek komen niet alleen kennis halen, maar ook brengen. Niet louter de collectie of andere formele informatiebronnen zijn een belangrijke bron, dat geldt ook voor de gebruikers zelf. Aansluitend bij de verschuivingen op het gebied van digitalisering doen bibliotheken dit online en fysiek. Door haar laagdrempelige karakter, centrale positie in de samenleving en fysieke aanwezigheid biedt de bibliotheek een uitstekende plaats voor het opdoen van die specifieke 21ste eeuwse vaardigheden (zie paragraaf 3.2) die zo essentieel zijn in een moderne kenniseconomie.

Ook liggen er kansen voor de bibliotheek op het gebied van *social reading*. Door interactiviteit tussen lezers te stimuleren, bijvoorbeeld door hen uit te nodigen hun oordeel of reactie achter te laten op een (online dan wel fysiek) discussiebord, zou de bibliotheek meer moeten inspelen op het ‘vernetwerken’ van de leeservaring. De lezer krijgt op deze manier een rijkere beleving van het verhaal. De bibliotheek kan bovendien haar bezoekers faciliteren en stimuleren om eigen verhalen met elkaar te delen, op schrift, mondeling of op andere manieren. Ze kan het podium vormen waar mensen hun eigen werk (boeken, memoires, fotoalbums, etc.) kunnen promoten. Op die manier levert ze een bijdrage aan onderlinge verbondenheid en aan een collectief geheugen.

Multisense verhalenmachine.

Ontwikkeld door leden van de openbare bibliotheek om gezamenlijk elkaars verhalen en herinneringen te kunnen ervaren in de meest uiteenlopende vormen en technieken. Mensen komen niet alleen kennis en verhalen halen maar ook brengen. ONTSTAAN 24 APRIL, 2021.

4.2.3 Connecties met en binnen de gemeenschap: de bibliotheek als maatschappelijk hart

De derde connectie is die met de lokale gemeenschap en haar activiteiten. De bibliotheek opereert in een lokale maatschappelijke context. Haar succes staat of valt met de verbindingen die ze heeft met en teweeg brengt tussen mensen en de lokale gemeenschap, de lokale overheid, het lokale bedrijfsleven en lokale maatschappelijke organisaties. Vanuit haar stevig verankerde positie en fysieke aanwezigheid in de samenleving en vanwege haar laagdrempelig en betrouwbaar karakter heeft de bibliotheek potentie om een lokale gids of zelfs *community leader* te worden. In die rol biedt ze een podium waar lokale maatschappelijke en culturele organisaties zich kunnen presenteren, aansluitend bij de individuele behoeften en lokale aandachtsgebieden. Ze faciliteert niet alleen de ontsluiting van producten, diensten en informatie door externe partijen, maar stimuleert ook samenwerking en afstemming tussen die partijen.

Om welke organisaties gaat het? In het licht van educatie en ontwikkeling ligt het onderwijs voor de hand. Van oudsher is dit een belangrijke partner van de bibliotheek. Ook vertoont een bibliotheek met haar educatieve taken overeenkomsten met volksuniversiteiten, erfgoedinstellingen en centra voor de kunsten. Er zijn ook andere mogelijke partners, die taken hebben die in het verlengde liggen van de kennisopdracht en de sociaal-culturele rol van de bibliotheek en die direct contact hebben met doelgroepen die de weg naar de bibliotheek uit zichzelf wellicht niet zo snel zouden vinden. Of die hun doelgroep juist vinden in de bibliotheek. Zo zijn particuliere scholingsaanbieders, zorgaanbieders, lokale radio, opvangcentra, inburgeringsloketten, cultuurcentra, de VVV of kinderopvang mogelijk interessante partners.

De ontwikkeling van samenwerking naar samengaan is op sommige plekken al ingezet. In multifunctionele verzamelgebouwen of 'Kulturhusen' komen taken samen en ontstaat een nieuw dynamisch maatschappelijk knooppunt. De bibliotheek is het kloppend hart van de gemeenschap en heeft daarmee ook een fysieke centrale positie. Door de stevige lokale verankering waar bij veel bibliotheken al sprake van is, vormt zij een veelbelovende plek waar maatschappelijke organisaties kunnen samenkomen, hun krachten kunnen bundelen en een gezamenlijke meerwaarde kunnen bieden voor burgers. Met recht een sociaal-culturele marktplaats.

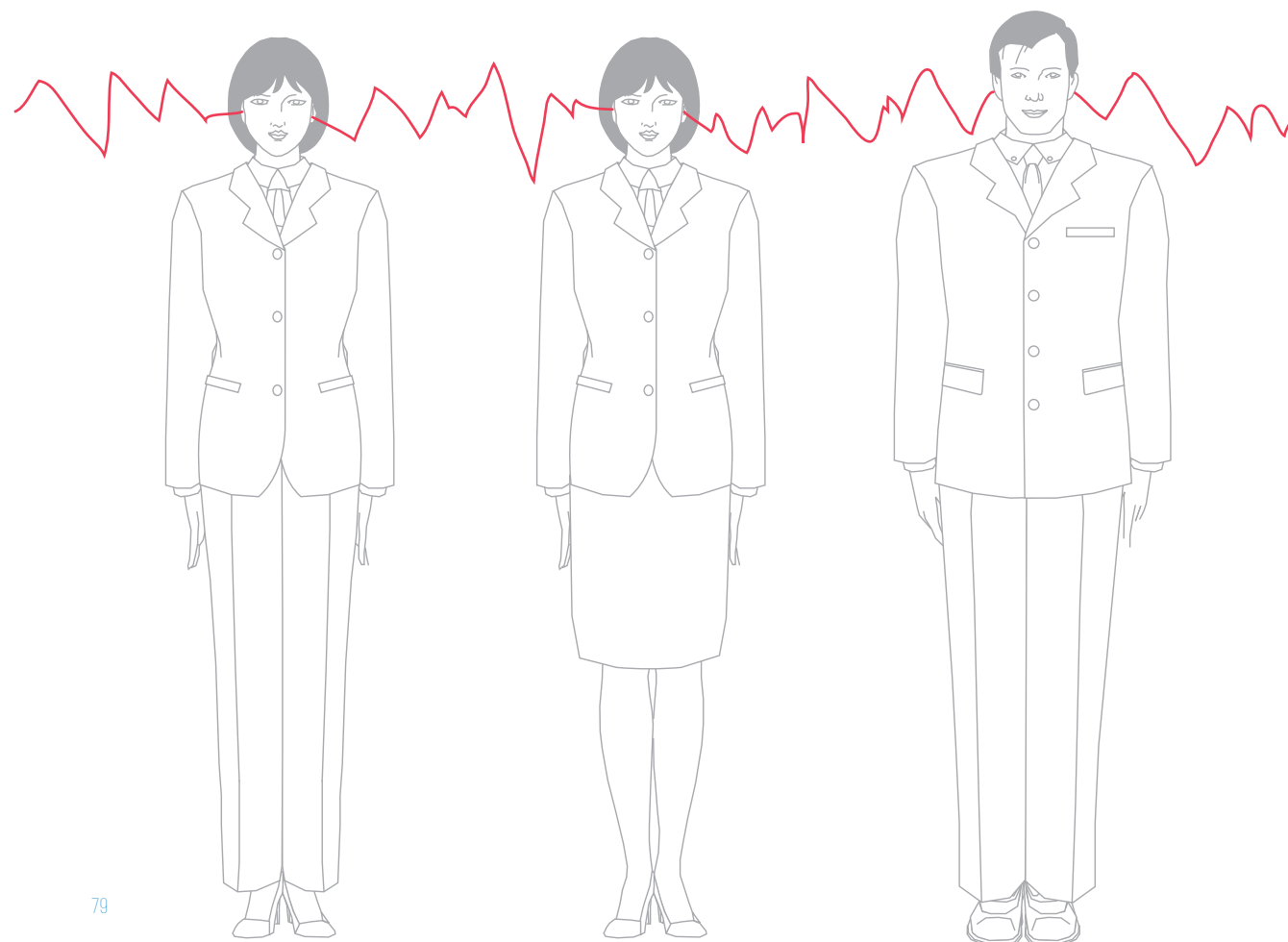
4.2.4 Connecties tussen informatiebronnen: informatie in context

De vierde connectie is die tussen informatiebronnen. Door verschillende bronnen en vormen met elkaar te verbinden wordt informatie in een 'omgeving' geplaatst of 'ingebed', ofwel in context gebracht. Hierdoor ontstaat inhoudelijke samenhang en een rijker beeld. Een eenvoudig voorbeeld is het meegeven van informatie over een auteur of directe verwijzing naar andere boeken, films, verwante thema's en andere media over het beschreven onderwerp. De bibliotheek is daarmee niet alleen actief met het doorleveren van informatie, maar juist ook met het verrijken, verdiepen en verbreden, dus met het toevoegen van waarde.

Op hoofdlijnen geeft de bibliotheek deze taak vorm door (a) het lokaliseren van kwalitatief goede en betrouwbare content elders, en (b) het in onderlinge samenhang brengen (contextualiseren) van die content met de eigen collectie. De bibliotheek vormt of selecteert op die manier themagerichte totaalpakketten die aansluiten bij de behoeften en interesses van de lokale gemeenschap en specifieke doelgroepen. Door zowel open als gesloten (auteursrechtelijk beschermde) content thematisch samen te voegen, toegankelijk te maken en te verbinden met de lokale gemeenschap, wordt waarde toegevoegd aan wat er elders, bijvoorbeeld bij zoekmachines als Google, te verkrijgen is. Zo biedt de bibliotheek ondersteuning in het ordenen van en navigeren door een overdaad aan informatie. Bovendien attendeert ze burgers met zo'n voorselectie op nieuwe thema's en invalshoeken waardoor ze nieuwe inzichten opdoen, kennis maken met andere perspectieven, geïnspireerd raken en uitgedaagd worden.

Naast het themagericht aanbieden van *certified knowledge*, als betrouwbare en kwalitatief goed bestempelde kennis, zal *community knowledge*, kennis gecreëerd in netwerk- of gemeenschapsverband, een steeds belangrijkere component worden. De bibliotheek kan de lokale gemeenschap actief uitnodigen om bij te dragen door bijvoorbeeld themadossiers te verrijken met eigen informatie, *tagging*, *ratings* en *reviews*, metadata te corrigeren of aan te vullen, te linken naar andere dossiers of door aanvullende presentaties en bijeenkomsten te organiseren. Daarnaast ligt er blijvend een belangrijke rol op het gebied van informatievaardigheden, zoals beschreven in paragraaf 4.1.1 van waaruit bibliotheken burgers zouden moeten ondersteunen in het creëren van hun eigen context.

De kans is groot dat ook in dit type aanbod of dienstverlening in toenemende mate door private aanbieders of zelfs door de *community* zal worden voorzien. De groei in openheid van informatie en de opkomst van het semantisch web zal hierbij een belangrijke rol spelen. Al eerder zagen we dat actief ondernemerschap meer dan ooit een belangrijke vereiste is voor de bibliotheek, wil zij ook in de toekomst een voor-aanstaande rol spelen. Op dit terrein is dat niet anders om de verwachte concurrentie met andere aanbieders het hoofd te bieden en vanuit haar kernwaarden van toegevoegde waarde te zijn.

4.3 Wat betekent dit voor de kernfuncties?

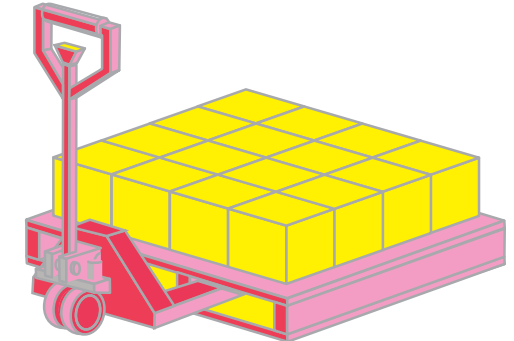
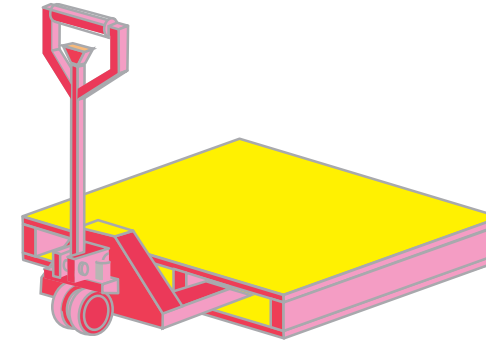
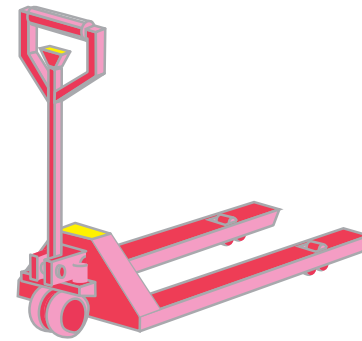
De bibliotheek richt zich primair op kennisontwikkeling en -circulatie en speelt in het verlengde daarvan ook een belangrijke sociaal-culturele rol. Hoe verhouden deze opdracht en invulling zich tot de kernfuncties? Die blijven grotendeels overeind. De functies lezen, leren en informeren worden in deze kennissamenleving steeds belangrijker. Om kennis te kunnen ontwikkelen en uit te wisselen, dus te leren, moet een mens zich kunnen informeren. En om zich te informeren moet een mens kunnen lezen. *Lezen* staat dus centraal en vormt het essentiële startpunt.

Continue aandacht voor persoonlijke ontwikkeling vormt een basisvoorwaarde om mee te kunnen blijven doen in een snel ontwikkelende kennissamenleving. De bibliotheek ondersteunt van oudsher onderwijsinstellingen waar het gaat om formeel *leren* (leren binnen een schoolse omgeving). Zelf biedt de bibliotheek vooral mogelijkheden voor non-formeel (buiten school, maar binnen een institutioneel verband) en informeel leren (buiten een verband gericht op leren om). Zoals beschreven in voorafgaande paragrafen gaat het hierbij om kennis- en informatieoverdracht, maar ook steeds meer om kenniscirculatie: het tot stand brengen van onderlinge uitwisseling. Daarnaast gaat het om uitnodigen en verleiden tot zelfstudie en zelfontplooiing buiten formele structuren om en om het faciliteren van samenwerking en co-creatie.

De functie *informeren* is het meest aan erosie onderhevig als gevolg van de verdergaande digitalisering. De bibliotheek blijft ook op dit vlak echter een essentiële rol vervullen. Niet alleen als het gaat om het ondersteunen van burgers met de toegang tot, maar vooral ook door het equiperen van burgers in de omgang met informatie.

Een belangrijke rol voor de bibliotheek is weggelegd in het ordenen en signaleren van goede en minder goede bronnen, op een laagdrempelige, betrouwbare en centrale plaats. Tegelijkertijd draagt de bibliotheek binnen deze functie bij aan de ontwikkeling van informatievaardigheden. Intussen is niet uit te sluiten dat in de komende jaren deze functie steeds beter wordt vervuld doordat op internet vernuftige zoeksystemen ontwikkeld worden die de informatiefunctie van de bibliotheek relativeren.

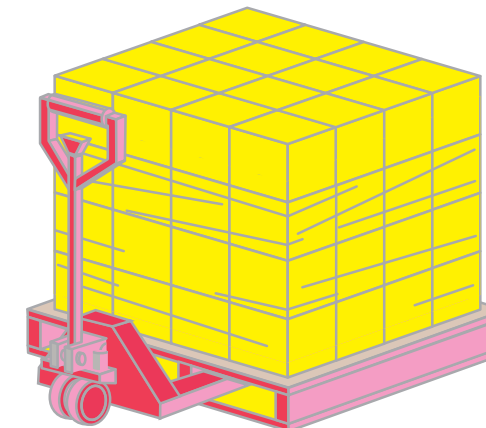
Eerder in dit rapport hebben wij geschetst dat de openbare bibliotheek grote kansen heeft om zich te ontwikkelen tot een moderne, sociaal-culturele agora. De drie eerder genoemde functies zijn zo sterk dat zij de kern vormen van een interessante ontmoetingsplaats, waar de laatste twee kernfuncties een vanzelfsprekende plaats krijgen.

Ontmoeting en debat zijn vormen van connecties die uitstekend passen in de moderne bibliotheek - schrijvers die over hun boeken komen vertellen, debatten over boeken, boekenclubs, er zijn talloze voorbeelden van dergelijke activiteiten die ertoe leiden dat er in een bibliotheek haast altijd wel iets te doen is. Daarbij is het wel noodzakelijk dat de bibliotheek op een ondernemende en dynamische manier geleid wordt.

De rol die de bibliotheek speelt in het artistieke en culturele veld is vooral verweven met de overige functies. *Kunst en cultuur* kunnen deze versterken en illustreren, met bijvoorbeeld voorstellingen of exposities.

In de toekomst is het een uitdaging voor de bibliotheek om de samenwerking te versterken met andere culturele spelers zoals erfgoedinstellingen, podia (van dorps huis tot schouwburg), (amateur)kunstencentra/muziekscholen, filmhuizen of theatergroepen. De samenwerking kan haar beslag krijgen op inhoudelijk gebied maar ook in gezamenlijke marketing (kortingsregelingen, 'uit'-informatie). Voor andere culturele instellingen is de bibliotheek een aantrekkelijke partner vanwege de grote toeloop die met haar brede functie verband houdt en de laagdrempeligheid die zorgt dat 'moeilijke doelgroepen' de weg naar de bibliotheek beter weten te vinden dan naar theater of concertzaal.

Het is niet voldoende boeken tegen lage prijs verkrijgbaar te stellen; men moet ook middelen vinden om ze te doen lezen door die groepen van mensen, waarvoor ze bestemd zijn.

- E. Decpetiaux

De bieb als regionale 'hub' en broedplek voor innovaties

Josh heeft als drukke ondernemer een hectische dag achter de rug. Hij is blij als hij de grote stad achter zich kan laten en richting het Oosten rijdt. Eenmaal buiten het stadsverkeer schakelt hij de zelf-besturing van de auto in om zijn aandacht op andere zaken te kunnen richten.

De komende weken worden er in zijn regio merkopstellingen georganiseerd gekoppeld aan kennisuitwisseling over het thema high tech materials. Josh is één van de initiatiefnemers. De eerste sessie is al over enkele dagen. Het idee is dat met de opstelling inzichten worden verkregen voor innovatieplannen van ondernemers. Josh kijkt vooral uit naar de INTalk van een expert uit India die, als inspiratie bij de start, levensecht aanwezig zal zijn op het immense scherm. Ook andere deelnemers, fysiek aanwezig of deelnemend op afstand, krijgen de gelegenheid om actief kennis en ideeën in te brengen.

Omdat de bibliotheek 'neutraal terrein' is, is het voor veel ondernemers prettig om bij de bieb af te spreken. Voor sommigen is het ook een soort hangplek. Met anderen praten die bij vernieuwingen zijn betrokken werkt erg stimulerend en je voelt die energie als je binnenstapt. Hoewel er in het begin twijfel was over de kans van slagen, is iedereen het er over eens dat dit innovatienetwerk een impuls heeft gegeven aan de economische kracht van de regio.

Zodra Josh de gemeentegrens passeert, ziet hij op zijn pols een suggestie van de bibliotheek voor ontspanning, dat vindt hij een goed idee. Aangekomen ziet hij op de buitenmuur de activiteiten van die week waaronder ook zijn sessie. Samen met de informatiefprofessional loopt Josh nog wat laatste zaken door. De bibliotheek verzorgt relevante informatie en actuele voorbeelden tijdens de sessies en zorgt dat alles wordt vastgelegd. Bij het horecadeel checkt Josh de details voor het gezamenlijke ontbijt de volgende ochtend. Bedoeling is om tijdens dit ontbijt de plannen nog eens tegen het licht te houden en om de plannenmakers in contact te brengen met investeerders die hen verder kunnen helpen.

Als alles in orde lijkt geeft Josh zich over aan de suggestie om een *mental stretch* te doen als afsluiting van deze drukke dag, hij was tenslotte langs gegaan bij de bieb voor ontspanning.

lance miyamoto © 11

5

De weg naar de toekomst

In de voorgaande hoofdstukken schetsten we achtereenvolgens hoe ontwikkelingen in en rondom de bibliotheekbranche van invloed zijn op de kerntaak die de bibliotheek in 2025 vervult en de veranderingen in de manier waarop zij dat zou moeten doen. In dit hoofdstuk bespreken we de consequenties hiervan: wat zijn belangrijke elementen en aandachtspunten om deze verschuivingen goed te doorstaan en als bibliotheek een rol van betekenis te (blijven) spelen in de toekomstige kennis- en informatiesamenleving?

5.1 Een geïntegreerde benadering van fysiek en digitaal

Bibliotheken zullen een groot deel van hun dienstverlening verplaatsen naar digitale kanalen. We bevinden ons nu in een fase waarin analoog en digitaal in elkaar overlopen, maar digitaal sterk in opkomst is. Desalniettemin heeft de bibliotheek ook zijn fysieke plaats nodig. Beide domeinen zullen niet los van elkaar, maar aanvullend op elkaar moeten functioneren: de digitale bibliotheek vormt een aanvulling op de fysieke bibliotheek en vice versa. Beide versterken en verrijken elkaar. De fysieke bibliotheek nodigt uit tot gebruik van de digitale bibliotheek en andersom. De opgave voor de komende jaren is om beter in te zetten op deze relatie tussen fysiek en digitaal. Als een bezoeker de fysieke bibliotheek binnenloopt wordt hij tegelijkertijd ondergedompeld in een digitale wereld en als diezelfde klant de digitale bibliotheek bezoekt, wordt hij uitgenodigd om deel te nemen aan fysieke activiteiten. Zo wordt de ervaring, of beleving, van het bezoek van zowel de fysieke als de digitale bibliotheek nog diverser en prikkelender en ontstaat een bibliotheek die meer is dan de som der (fysieke en digitale) delen.

Ook de verschillende kanalen, fysiek en digitaal, waarmee de burger toegang heeft tot de bibliotheek functioneren idealiter in nauwe samenhang, conform het zogenaamde *cross channel* model.⁸⁵ Omdat de klant in dit model centraal staat en zelf bepaalt via welk kanaal hij de bibliotheek benadert, moeten de bibliotheken zorgen dat hun diensten via elk van die kanalen synchroon worden aangeboden dan wel naar elkaar verwijzen. In de ideale situatie zijn de diensten van alle vestigingen van de bibliotheken in Nederland op een dergelijke wijze op elkaar afgestemd en wordt er een naadloos geïntegreerde bibliotheek van print- en digitale content, advies en begeleiding en leeromgeving gerealiseerd.

5.2 Responsiviteit en sensibiliteit voor de lokale omgeving

Een omgeving waarin ontwikkelingen elkaar snel opvolgen, vraagt om een bibliotheek die meebeweegt met haar omgeving. Met een bibliotheek die flexibel, responsief en adaptief is. En om een bibliotheek die op de hoogte is van technologische en marktontwikkelingen en continu monitort wat alternatieven zijn.

Om in te spelen op specifieke behoeften en wensen van de lokale omgeving, is het bovendien belangrijk dat men bekend is met deze omgeving. De precieze keuzes die bibliotheken maken in hun taken en de manier waarop deze worden ingevuld, zal immers in sterke mate afhangen van de lokale context: behelst het werkgebied een stad, een dorp bij een stad, een dorp op het platteland ver van de stad af? Gaat het om een centrale of om een wijkvestiging? Hoeveel inwoners zijn er? Hoe ziet de sociaal-culturele infrastructuur eruit? Wat bieden commerciële partijen al aan? En hoe liggen de politiek-bestuurlijke verhoudingen? Een flexibele ontwikkelaanpak is hierin belangrijk. Dit houdt in dat bibliotheken stapsgewijs ontwikkelen en aanpassen met een voortdurende blik op de huidige situatie en noden, waarbij tussentijds kan worden bijgestuurd, maakt dat snel kan worden ingespeeld op veranderingen.

5.3 Ruimte voor een innovatieve en ondernemende houding

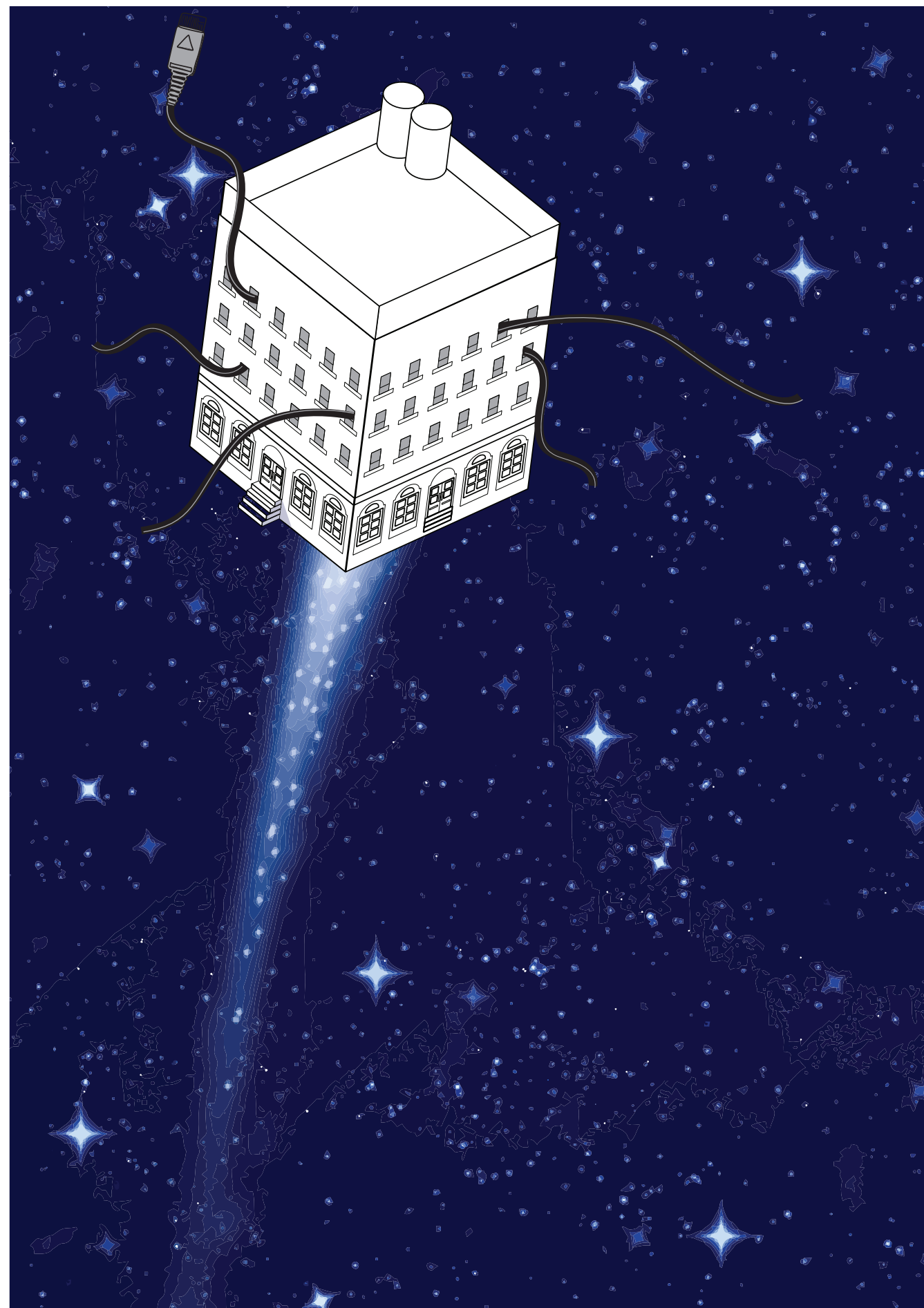
Snelle ontwikkelingen in de samenleving (variërend van nieuwe technologieën en media tot strenge bezuinigingen) maken structurele innovatie van de fysieke en digitale bibliotheek noodzakelijk. Digitalisering vormt de noodzaak tot en biedt kansen voor het ontwikkelen van nieuwe diensten en producten die nauwer aansluiten bij de wijze waarop de bevolking met kennis en informatie omgaat. Innovatie kan ook betrekking hebben op de bedrijfsvoering. We zien kansen in het realiseren van een efficiëncyslag in de eigen (*backoffice*) werkprocessen, bijvoorbeeld op het gebied van systemen voor leners-, uitleen-, personeels- en financiële gegevens, gebaseerd op open standaarden, die het mogelijk maken om bibliotheekgegevens uit te wisselen en beschikbaar te maken. Hiermee kunnen bibliotheken bijvoorbeeld actuele marketingtechnieken inzetten om hun klanten een gepersonificeerd productaanbod te presenteren. Ontwikkelingen in de samenleving en in de branche vragen daarnaast ook een groot aanpassingsvermogen van de medewerkers van bibliotheken. Door technologische ontwikkelingen en centralisering verdwijnen traditionele werkzaamheden uit het takenpakket en door verschuivingen in de dienstverlening komen er nieuwe taken bij. Een succesvolle transformatie naar een innoverende bibliotheek waar het draait om connecties, veronderstelt een ondernemende houding bij bibliotheken. Cultureel ondernemerschap zou de komende jaren een belangrijk punt van aandacht moeten zijn. Succesvolle cultureel-maatschappelijke ondernemers zijn alert, creatief, hebben lef en overtuigingskracht, combineren inhoud met marketing en zoeken naar een inhoudelijk en financieel draagvlak voor hun organisatie en diensten. Zij maken een voortdurend geactualiseerde balans tussen vraaggerichte en aanbodgerichte producten.

Zij netwerken en sluiten maatschappelijke allianties, treden naar buiten, staan open voor de wensen van het publiek en de mogelijkheden van de markt. Maar ondernemerschap betekent ook dat bibliotheken kritisch zijn op hun eigen activiteiten en daarover op transparante wijze verantwoording afleggen. Meer dan nu zouden bibliotheken de opbrengsten van hun maatschappelijke opdracht en de taken die daar aan bijdragen moeten evalueren opdat keuzes kunnen worden gemaakt aangaande het schrappen van 'oude' activiteiten en vervangen door nieuwe ondernemende activiteiten: *kill your darlings*.

Bibliotheken moeten ook breder kijken naar hun partnerschappen. Een aantal voorbeelden van maatschappelijke allianties kwamen eerder al aan bod. Om hun opdracht waar te maken zou ook een gezamenlijk optrekken met commerciële aanbieders – elk vanuit een eigen rol – onderzocht moeten worden. Te denken valt aan nauwe samenwerking met uitgevers waar het gaat om lezen en leesbevordering, elk vanuit een eigen doel, maar gezamenlijk mogelijk met een sterker effect.

Een dergelijke cultureel ondernemende houding vraagt ook om financiële ruimte en meer vrijheden in regelgeving bij het aangaan van nieuwe allianties en experimenten, zonder te veel gebonden te zijn aan vooraf gemaakte prestatieafspraken. Dat betekent ook de verplichting tot het voortdurend zichtbaar maken van de specifieke toegevoegde waarde die de bibliotheek aan de samenleving levert.

Dat kan heel goed, zoals wij in dit rapport hebben laten zien. De functies van de openbare bibliotheek staan recht overeind. De manier waarop zij gepresenteerd worden, vraagt uitdagend ondernemerschap dat tot bloei van de bibliotheek zal leiden.

in 2025...

De bieb verbindt mensen met kennis en met elkaar

Jorit vindt haar werk in de bibliotheek steeds boeiender en ze leert ook nog dagelijks bij. Ze begon hier via een werkervaringsplaats maar werd al vrij snel gevraagd voor de vaste kern. In plaats van met boeken is ze nu veel meer met mensen bezig. Als informatieprofessional verbindt ze mensen met bronnen en met elkaar. Jorit en haar collega's kennen veel mensen, hebben toegang tot de communities en doen regelmatig een beroep op deze groepen voor specifieke activiteiten in de bibliotheek. Ze nodigt ook mensen uit voor een rol als moderator of facilitator.

Jorit merkt dat veel mensen naar de bibliotheek komen voor inspiratie. Bezoekers komen verhalen halen en ook toevoegen. De bibliotheek koppelt hun verhalen aan historische archieven. Iedereen kan hier aan deelnemen en zo ontstaat er spelenderwijs een rijk archief waarin het verhaal van de lokale omgeving centraal staat. Bezoekers komen ook bij haar omdat ze het moeilijk vinden de waarde van informatie te beoordelen. Om mensen beter te leren zoeken en om hun beoordelingsvermogen te helpen ontwikkelen worden dagelijks inloopsessies georganiseerd. En niet iedereen heeft thuis die grote wandschermen die digitaal contact bijna levensecht maken. Hiermee kun je je wereld letterlijk vergroten.

Een groep studenten van een MediaCollege in de regio heeft samen met de bibliotheek en met een aantal fanatieke lezers een toepassing ontwikkeld. Hiermee kunnen mensen samen lezen, direct reageren en meningen delen of verhaallijnen bespreken. Als je dat wilt kun je tegelijkertijd ook meedoen met een hieraan gekoppelde *game* die bijhoudt hoe ver je bent, hoe snel en hoe goed je leest, hoe belangrijk anderen jouw mening vinden en hoeveel berichten je toevoegt en ontvangt. De *game* corrigeert de punten naar jouw eigen leesniveau en capaciteiten en hoe lang je al deelneemt. Na de eerste maand waren er al meer dan 2000 actieve deelnemers. Ook meedoen in teamverband is mogelijk, zo zijn er deelnemende teams van burens, families of vriendengroepen. Elke maand wordt er een prijs uitgereikt. Een man die vorige maand de individuele prijs won, vertelde dat hij voor het eerst in jaren een boek had uitgelezen. Interessant voor de Bieb en samenwerkende partijen als de uitgevers, zijn de statistieken op basis van de *game*. Zo zag Jorit bijvoorbeeld dat meer dan een derde van de lezers regelmatig verhalen kiest van relatief onbekende auteurs.

Eindnoten

¹ Voor het opstellen van dit stuk is voor een groot deel geput uit Huysmans & Hillebrink, 2008 en Huysmans, 2013

² VOB en VNG, 2005

³ Plasterk, 2008

⁴ VNG/IPO/OCW, 2009

⁵ Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen, Ministerie van OCW, januari 2014. Op het moment van drukken ligt het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer.

⁶ Koontz & Gubbin, 2010

⁷ Koontz & Gubbin, 2010

⁸ Kamerbrief Actualisering Bibliotheekwetgeving, 7 december 2011; Memorie van Toelichting bij de ontwerp bibliotheekwet, Ministerie van OCW, april 2013; Advies Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen, raad voor Cultuur, 6 juni 2013

⁹ In de Kamerbrief wordt bijvoorbeeld gesproken van onafhankelijkheid, pluriformiteit, betrouwbaarheid en toegankelijkheid; in het Memorie van Toelichting wordt ook authenticiteit genoemd; voor de Raad voor Cultuur gaat het om evenwichtigheid, pluriformiteit, kwaliteit, onafhankelijkheid en toegankelijkheid.

¹¹ Huysmans & Hillebrink, 2008

¹² Huysmans & Hillebrink, 2008; Ifla & UNESCO, 2008

¹³ Huysmans & Hillebrink, 2008, UNESCO, 1994

¹⁴ Huysmans & Hillebrink, 2008

¹⁵ De trends die we in dit hoofdstuk toelichten, komen voort uit een breder trendoverzicht dat apart door SIOB wordt gepubliceerd.

¹⁶ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2013

¹⁷ Denk aan YouTube-filmpjes ter ondersteuning bij het leren voor een examen of gitaarles, de TED video's en aan de openbaar beschikbare colleges van diverse universiteiten (MOOC: Massive Open Online Course).

¹⁸ OECD (2013)

¹⁹ Actieplan Laaggeletterdheid 2012-2015 'Geletterdheid in Nederland'

²⁰ National Endowment for the Arts, 2007; Douglas Willms & Scott Murray, 2007

²² PWC, 2013. Zie ook: *Feiten & Cijfers geletterdheid. Overzicht van de gevolgen van laaggeletterdheid en opbrengsten van investeringen voor samenleving en individu.* Amsterdam: Stichting Lezen & Schrijven (i.s.m. Maastricht University School of Business and Economics Educational Research & Development).

²³ Buisman et al., 2013

²⁴ Fouarge et al., 2011

²⁵ www.leesmonitor.nu

²⁶ www.leesmonitor.nu; Krashen, 2004

²⁷ Mol & Bus, 2011

²⁸ Buisman et al., 2013

²⁹ Kortlever & Lemmens, 2012

³⁰ www.leesmonitor.nu

³¹ Huysmans & De Haan, 2010

³² Cloin et al., 2013

³³ <http://www.sioob.nl/bibliotheekmonitor/trends-media-informatie/boeken/algemene-boekengekochte-aantallen/item90>, vanaf 2011 wordt hierin de verkoop van e-boeken meegerekend

³⁴ Bakker, 2013

³⁵ Denk aan instructiefilms op You Tube, filmpjes bij artikelen in internetkranten en infographics om iets uit te leggen aan de klant.

³⁶ De Korte & Alberse, 2013

³⁷ Visiebrief digitale overheid 2017, Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 23 mei 2013 <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/05/23/visiebriefdigitale-overheid-2017.html>

³⁸ Gillebaard & VanKan, 2013; Bommeljé & Keur, 2013

³⁹ Van Deursen, 2010

⁴⁰ Verschillende onderzoeken worden besproken in Bontje & Studulski, 2013

⁴¹ Notten et al., 2009

⁴² Centraal Bureau voor de Statistiek, Staline. *Verdere groei mobiel internetgebruik*, 23-10-2012

⁴³ Van Deursen & Van Dijk, 2012; Gillebaard et al., 2010

⁴⁴ Gillebaard & Vankan, 2013

⁴⁵ <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en>

⁴⁶ Voogt & Roblin, 2010

⁴⁷ <http://www.kennisnet.nl/themas/21st-century-skills/vaardigheden/benodigde-vaardigheden-voor-de-21ste-eeuw/>, geraadpleegd d.d. 6-12-2013

⁴⁸ Verkoopcijfers van Stichting Marktonderzoek Boekenvak/GfK Retail and Technology, 2013

⁴⁹ BISG, 2013

⁵⁰ Aldus James Surowiecki in The New Yorker:

http://www.newyorker.com/talk/financial/2013/07/29/130729ta_talk_surowiecki

⁵¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Filter_bubble, zie ook de TEDtalk van Eli Paris op: http://www.ted.com/talks/eli_pariser_beware_online_filter_bubbles.html

⁵² Van den Berg et al., 2011

⁵³ Surowiecki, 2008

⁵⁴ Dit vereist wel een diversiteit van de populatie en onafhankelijkheid van de leden van de *crowd*, anders bestaat het risico op het ontwikkelen van een 'collectieve blindheid'

⁵⁵ Leadbeater, 2008

⁵⁶ Voor een uitleg van wat *hackerspaces*, *makerspaces* en *fablabs* precies zijn en hoe ze van elkaar verschillen, zie: De Boer, 2013

⁵⁷ De Boer, 2013, zie ook: <http://www.whitehouse.gov/blog/2013/03/27/white-house-hangout-makermovement> & Anderson, C. (2012). *Makers, the new Industrial Revolution*

⁵⁸ Den Ridder, 2011. *Praten over boeken: de sociale waarde van leesgroepen.*

In: Van den Berg et. al, 2011

⁵⁹ Walter, 2013

⁶⁰ Cloin et al. , 2013; Cloin et al., 2010

⁶¹ Forrester 2012 “ The Always Addressable Customer“

<http://www.forrester.com/The+Always+Addressable+Customer/fulltext/-/ERES74101?intcmp=blog:forlink> in: De Korte & Alberse, 2013.

⁶² Van Hamersveld, 2013

⁶³ Van Hamersveld, 2013

⁶⁴ Schermer et al., 2008

⁶⁵ Blokland-Potters, 2006

⁶⁶ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2005

⁶⁷ Volkskrant van 21 februari 2013

⁶⁸ Steenbekkers et. al , 2008.

⁶⁹ De term *Third place* is een term die voor het eerst werd geïntroduceerd door socioloog Ray Oldenburg in zijn boek *The Great Good Place*. De term verwijst naar de sociale omgeving los van de twee gebruikelijke sociale omgevingen waarin mensen verkeren: de woning (*first place*) en de werkplek (*second place*). Derde plekken worden onder andere gekenmerkt door een hoge mate van neutraliteit, conversatie tussen mensen, toegankelijkheid en een welkome en warme uitstraling. Ze worden door velen gezien als belangrijke voorwaarden voor gemeenschapsontwikkeling en gemeenschapsgevoel.

⁷⁰ IFLA, 2010

⁷¹ Zie bijvoorbeeld Kidd & Castano, 2013.

⁷² Mol, 2010; Mol & Bus, 2011

⁷³ Duidt op het principe waarbij leesvaardigheid en leesplezier elkaar over en weer beïnvloeden: mensen die vaardig zijn in het lezen van boeken, beleven hier ook meer plezier aan, gaan daardoor vaker lezen in hun vrije tijd, worden hierdoor nog vaardiger (leessnelheid, woordenschat, spellingvaardigheid en tekstbegrip), krijgen nog meer plezier en gaan nog regelmatig lezen. (Mol, 2010)

⁷⁴ Actieplan Kunst van Lezen 2012-2015

⁷⁵ De Kleijn et al., 2011

⁷⁶ In een Kabinetsvisie op het thema mediawijsheid worden openbare bibliotheken aangewezen als fysieke 'loketten voor mediawijsheid' in het vervolg wordt vaak gesproken over 'huizen van mediawijsheid' : <http://www.siob.nl/media/documents/mediawijsheid-ocwbrochure-mediawijsheid-1.PDF>

⁷⁷ Glaeser, 2005 in: WRR, 2013

⁷⁸ Bathelt & Turi, 2011 in: WRR, 2013

⁷⁹ <http://www.imls.gov/assets/1/AssetManager/21stCenturySkills.pdf>

⁸⁰ Schnabel et. al 2008

⁸¹ Goulding, 2009

⁸² Skot-Hansen, 2001 in: Audunson, 2005

⁸³ Nauw gerelateerd aan de theorie van Jürgen Habermas over de *public sphere* die hij beschrijft als een publieke plek waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en in kritisch debat met elkaar gaan over publieke zaken. Habermas, J. (1962). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity.

⁸⁴ Audunson, 2005

⁸⁵ Een model waarin de verschillende kanalen waarlangs producten en diensten worden geleverd en de kanalen via welke leveranciers en afnemers met elkaar kunnen communiceren, zijn geïntegreerd. De klant zelf kiest via welk kanaal hij producten of diensten wil afnemen of communiceert: online, offline, telefonisch, via sms, ophalen, thuisbezorgen, etc. De kanalen via welke leveranciers en afnemers met elkaar kunnen communiceren, zijn geïntegreerd.

Bijlage 1 Geraadpleegde literatuur

Annoni, P, B. Bilbao-Osorio, J. Blanke, C. Browne, E. Campanella, R. Crotti, L. Dijkstra, M. Drzeniek Hanouz, T. Gelger, T. Gutknecht, C. Ko, X. Sala-I-Martin, C. Serin (2013). *The Global Competitiveness Report. Full data edition*. Cologny / Genève: World Economic Forum.

Audunson, R. (2005). The public library as a meeting place in a multicultural and digital context. *Journal of documentation*, vol 61, no 3, p429 – 441.

Bakker, N. (2013). *Digitaal lezen – wie doen het al? Een SMB-dieptestudie naar het profiel van de e-boekenlezer en de leesbeleving van de e-reader, tablet en laptop*. Amsterdam, Stichting Lezen.

Berg, van den, E., P. van Houwelingen, J. De Hart (2011). *Informeel groepen. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Book Industry Study Group (BISG) (2013). *Report two of Consumer Attitude Towards E-book Reading*, volume 4. Verkregen op 16-11-2013 via <http://www.bisg.org/news-5-861-now-available-report-two-of-consumer-attitudes-toward-e-book-reading-volume-4.php>

Blokland-Potters, T.V. (2006), *Het sociale weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten*. Oratie Erasmus Universiteit Rotterdam. http://opbouwwerk.typepad.com/bon/files/blokland_oratie_jan_2006.pdf.

Boer, de J. (2013). Makerspaces veroveren Nederland. *InformatieProfessional*, No 06, p21.

Bommeljé, Y. & P.A. Keur (2013). *De burger kan het niet alleen. Digitale dienstverlening die past bij digitale vaardigheden van burgers*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Bontje, D. & Studulski, F. (2013). *Beter leren door informatievaardigheden*. Den Haag: Sectorinstituut voor Openbare Bibliotheken.

Buisman, M., J. Allen, D. Fouarde, W. Houtkoop en R. van der Velden. (2013). *PIAAC: Kernvaardigheden voor werk en leven. Resultaten van de Nederlandse survey 2012*. PIAAC.

Cloin, M., A. van den Broek, R. van den Dool, J. de Haan, J. de Hart, P. van Houwelingen, A. Tiessen-Raaphorst, N. Sonck en Jan Spit (2013). *Met het oog op de tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Cloin, Mariëlle, M. Schols en A. van den Broek (2010). *Tijd op orde. Een analyse van de tijdsorde vanuit het perspectief van de burger*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Deursen, Van, A.J.A.M. (2010). *Internet skills, vital assets in an information society*. Doctoral dissertation. Enschede: Universiteit Twente.

Deursen, A.J.A.M. van & Dijk, J. van (2012) *Tendrapport internetgebruik 2012*. Een Nederlands en Europees perspectief. Enschede: Universiteit Twente.

Douglas Willms, J. & T. Scott Murray (2007). *International Adult Literacy Survey - Gaining and losing literacy skills over the lifecourse*. Statistics Canada, Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division.

Fouarge, D., W. Houtkoop, en R. van der Velden (2011). *Laaggeletterdheid in Nederland. Resultaten van de Adult Literacy and Life Skills Survey (ALL)*. 's-Hertogenbosch/Utrecht: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.

Gillebaard, H. & A. VanKan (2013). *De digitale (zelf)redzaamheid van de burger: ondersteuning bij de Digitale Overheid 2017*. Utrecht: Dialogic. In opdracht van: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK).

Gillebaard, H., Berg, B. van den, Ongena, G., Smeets, S., Velde, R. te & Maltha, S. (2010). *Breedband en gebruiker 2010. Wat doet en wil de Nederlandse internetter anno 2010?* Utrecht: Dialogic.

Goulding, A. (2009). Engaging with community engagement: public libraries and citizen involvement. *New Library World*, vol 110, no 1/2, pp 37 – 51.

Hamersveld van, I. (2013). Ervaringshonger. *Boekman*, 94.

Huibers, T., E. Eerenberg, E. Oltmans, O. Arts, B. Tromp en H. Van Moorsel (2011). *Trends, scenario's & impact. Verkenning van het digitale domein voor de bibliotheeksector*. Utrecht: Thasis.

Huysmans, F. (2013). *De Maatschappelijke opdracht van de openbare bibliotheek: een voorstel ter discussie, januari 2013*. Verkregen via http://api.ning.com/files/RyCtp-EJT2-fakBjpFLm7eVChOrsbkxX268PNmMbMCObpJbpTqgzaX2tzEeTbIOL-NXS4Z5Lq-wh9AxeolaXQ_/130125_maatschappelijke_opdracht_openbare_bibliotheek_21e_eeuw.pdf

Huysmans, F. & J. De Haan. (2010). *Alle kanalen staan open. De digitalisering van mediagebruik*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Huysmans, F & C. Hillebrink (2008). *De openbare bibliotheek 10 jaar van nu*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

International Federation and Library Associations and Institutions (IFLA) (2010). *IFLA Public Library Service Guidelines, 2nd completely revised edition*. Edited by C. Koontz & B. Gubbin. Berlijn/New York: de Gruyter/Den Haag: IFLA.

International Federation and Library Associations and Institutions (IFLA) en UNESCO (1994). *IFLA/UNESCO Public Library Manifesto 1994*. <http://www.ifla.org/publications/ifaunesco-public-library-manifesto-1994>

International Federation and Library Associations and Institutions (IFLA) & UNESCO (2008). *IFLA/UNESCO Multicultural Library Manifesto*. <http://www.ifla.org/publications/ifaunesco-multicultural-library-manifesto>

Institute of Museum and Library Services (IMLS) (2009). *Museums, Libraries, and 21st Century Skills*. Washington: IMLS.

Kidd, D.C. & E. Castano. *Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind*. Science, Vol. 342 no. 6156 pp. 377-380.

Kleijn de, M.M., A.s. Quak & L.S. de Ruig. 2011. *De aanpak van laaggeletterdheid door openbare bibliotheken. Kansen voor de toekomst*. Den Haag: Sectorinstituut voor Openbare Bibliotheken.

Korte, A. de, & F. Alberse (2013). *De wereld van aangepaste leesvormen in 2025. Strategische toekomstverkenning en innovatieve diensten voor toekomstige gebruikers*. Den Haag: Sectorinstituut openbare bibliotheken.

Kortlever, D.M.J. & Lemmens, J.S. (2012). *Relaties tussen leesgedrag en Cito-scores van kinderen*. Tijdschrift voor Communicatiewetenschap (40(1), 87-105).

Krashen, S.D. 2004. *The power of reading. Insights from the research*. Westport: Libraries Unlimited.

Leadbeater, C. (2008). *We-Think*. Londen: Profile Books.

Mol, S. en A.G. Bus (2011). To read or not to read: A meta-analysis of print exposure from infancy to early adulthood. *Psychological Bulletin*, Vol 137(2), pp. 267-296.

National Endowment for the Arts (2007). *To Read or Not To Read A question of National Consequence*. Washington: National Endowment for the Arts.

Notten, N., Peter, J., Kraaykamp, G. & Valkenburg, P.M. (2009). *Research Note: Digital Divide Across Borders. A Cross-National Study of Adolescents' Use of Digital Technologies*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Center of research on Children, Adolescents and the Media.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2013). *Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills*. OECD Publishing.

Price Waterhouse Coopers (PWC) (2013). *Laaggeletterdheid in Nederland kent aanzienlijke maatschappelijke kosten*. Amsterdam: PWC.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) (2005). *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: RMO.

Schermer, B.W., Marbus, R., Gerding, R. & Kesteren, S. van (2008). *Gaming: meer dan een spelletje. Een onderzoek naar de economische, juridische en maatschappelijke aspecten van computerspellen en online werelden in Nederland*. Leidschendam: ECP.

Schnabel, P, Bijl, R. & J. de hart (2008). *Betrekkelijke betrokkenheid*. Den Haag; Sociaal en Cultureel Planbureau.

Steenbekkers, A., C. Simon, L. Vermeij & W.J. Spreeuwiers (2008). *Het platteland van alle Nederlanders. Hoe Nederlanders het platteland zien en gebruiken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Surowiecki, J. (2008). *The Wisdom of Crowds: Why the Many Are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations*. New York: Anchor Books.

Vereniging voor Openbare Bibliotheken & Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2005). *Richtlijn voor de basisbibliotheken*. http://www.debibliotheken.nl/fileadmin/documenten/2005_richtlijn-voor-basisbibliotheken_vob_vng.pdf

Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Interprovinciaal Overleg (IPO), Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2009). *Bibliotheekcharter 2010 - 2012*.

Voogt, J. & N. Roblin (2010). *21st Century Skills discussienotitie*. Enschede: Universiteit Twente.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) (2013). *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*. Den Haag: Amsterdam University Press.

Walter, D. (2013). Who owns the networked future of reading? *The Guardian*, 23 augustus 2013, <http://www.theguardian.com/books/2013/aug/23/reading-net-worked-future-readmill-app>

Adviezen, beleids- en kamerstukken

Wetsvoorstel stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen + memorie van toelichting
[http://www.tweedekamer.nl/downloads/document/index.jsp?id=60115c69-9d94-42bc-a918-e9e252ddab4a&title=Voorstel van wet.doc](http://www.tweedekamer.nl/downloads/document/index.jsp?id=60115c69-9d94-42bc-a918-e9e252ddab4a&title=Voorstel%20van%20wet.doc)

Ontwerpwet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen + memorie van toelichting.
<http://www.internetconsultatie.nl/bibliotheekwet/document/693>

Rijksoverheid. Richtlijn 08-09-2011. Actieplan Laaggeletterdheid 2012-2015
'Geletterdheid in Nederland'. Ontwerpwet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen
+ memorie van toelichting. <http://www.internetconsultatie.nl/bibliotheekwet/document/693>

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Visiebrief digitale overheid
2017, 23 mei 2013. [http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/
kamerstukken/2013/05/23/visiebrief-digitale-overheid-2017.html](http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/05/23/visiebrief-digitale-overheid-2017.html)

Raad voor Cultuur (2008, 19 mei). Aanbieding advies Bibliotheekvernieuwing 2009-
2012, brief aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, kenmerk bib---
200S.04SS4/I. Den Haag: Raad voor Cultuur.

Plasterk, R.H.A. (2008, 7 april). Bibliotheekvernieuwing 2009-2012; brief aan de Raad
voor Cultuur, kenmerk MLB/LB/2008/9.551, Den Haag: Ministerie van OCW, p. 2.

Websites

www.bibliotheekmonitor.nl
www.cbs.nl/statline
www.kennisnet.nl
www.leesmonitor.nu
www.ted.com
www.wikipedia.com
www.youtube.com

Bijlage 2

Verantwoording commissie

Dit advies is in vier maanden tijd tot stand gekomen. Wij hebben op basis van de
trendrapportages en eigen ervaring gediscussieerd over de maatschappelijke functie in
de toekomst. Daarvoor hebben we enkele keren een gast uitgenodigd.
Daarnaast heeft het secretariaat namens de commissie gesproken met een beperkt
aantal mensen om beelden te toetsen en in te kleuren. De commissie is hen veel dank
verschuldigd voor de geleverde bijdragen.

Samenstelling van de commissie

Job Cohen, o.m. oud-burgemeester van Amsterdam en nu o.m. voorzitter van de
Raad van Toezicht van de Openbare Bibliotheek Amsterdam

Joke Hermesen, schrijver en filosoof

Valentine van der Lande, oprichter/directeur van uitgeefplatform TenPages.com

Kim Putters, directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Paul Rutten, onafhankelijk onderzoeker, creatieve sector

Commissie – secretariaat namens het Sectorinstituut Openbare Bibliotheken

Marjolein Oomes

Natasja Langerak

Eelke Bosman

Rianne Brouwers

Geraadpleegde personen

Erna Winters – Bibliotheek Kennemerwaard

Jacques Malschaert – Bibliotheekservice Fryslân

Mariet Wolterbeek – Regiobibliotheek ZOUD

Heleen van Manen – Koninklijke Bibliotheek

Tineke van Ham – Rijnbrinkgroep

Lotte Sluysen – Bibliotheek Zuid Kennemerland

Gemma Wiegant – Bibliotheek De tweede verdieping

Coen van Hoogdalem – Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB)

Dennis Eijsten – Stichting Bibliotheek.nl

Marina Zwaan – Bibliotheek Altena

Chris Wiersma – De nieuwe bibliotheek

Frank Huysmans – Universiteit van Amsterdam

Bas Savenije – Koninklijke Bibliotheek

Jan Braeckman – Bibnet Vlaanderen

Medewerkers Sectorinstituut Openbare Bibliotheken

noot van de ontwerpers

Het gebruikte lettertype uit deze publicatie is getiteld 'Proza' en is ontworpen door de 17 jarige Rotterdamse letterontwerper Jasper de Waard. Jasper ontwerpt lettertypes vanaf zijn 11e jaar en is de jongste ontwerper bij de internationale lettertype 'foundry' MyFonts. Google kocht enkele jaren geleden een van zijn eerst ontworpen lettertypes om deze wereldwijd toepasbaar te maken via Google Fonts. Onderstaand de uitleg van de letterontwerper.

Proza

Eén van Proza's belangrijkste eigenschappen is de diagonale (in plaats van verticale) plaatsing van de relatief dunne delen van een letter. Deze eigenschap is één van de invloeden van kalligrafie met een brede penpunt. De cursieve letters van Proza zijn niet alleen schuingetrokken, maar compleet herontworpen om voldoende verschil met de rechtopstaande letters te behouden, zonder de eenheid in de familie te verliezen. De cursieve hoofdletters zijn iets minder schuingetrokken dan de cursieve kleine letters, om ervoor te zorgen dat woorden die alleen in hoofdletters gezet zijn er niet geforceerd uitzien. De x-hoogte (de hoogte van de letter x ten opzichte van 'grotere' letters zoals de b en d) is niet te hoog en niet te laag, wat goed is voor de leesbaarheid van grote lappen tekst. De hoofdletters zijn iets kleiner dan de stokken van bijvoorbeeld de b en d, wat ook de leesbaarheid bevordert door duidelijker te differentiëren tussen hoofd- en kleine letters, wat vooral nuttig is in woorden als 'Illustratie'. De klein kapitalen (verkleinde hoofdletters) zijn iets groter dan de x-hoogte, wat ze minder geforceerd over doet komen.

Proza maakt veel gebruik van 'ink traps', een truc om ervoor te zorgen dat de inkt niet teveel verspreidt op plaatsen waar twee streken samenkomen, zoals de onderkant van de v. Ook zijn delen van de contouren licht gekanteld om ze tot leven te brengen, en een meer aantrekkelijk ontwerp te creëren. De witruimtes in de letters zijn relatief 'open' gehouden, zoals in e, a en s, wat goed is voor de leesbaarheid. Dergelijke details, en meer, zijn wat Proza functioneel en aantrekkelijk maakt op zowel kleine als grote formaten. Spatiëring en 'kerning' zijn de processen achter de afstanden tussen letters. Ik zou alle technische details kunnen uitleggen, maar waar het op neer komt is dat Proza met veel aandacht gespatieerd en gekernd is, en dat aan iedere lettercombinatie is gedacht, wat belangrijk is voor zowel de leesbaarheid als een gebalanceerde structuur.

colofon

Sectorinstituut Openbare Bibliotheken

Koninginnegracht 14
2514 AA Den Haag
Postbus 16160
2500 BD Den Haag

Telefoon: +31 (0)70 3090 222
Fax: +31 (0)70 3090 299
Website: www.siob.nl
infosio@siob.nl

Redactie: Marleen Bos, Schrijfwerk
Toekomstbeelden: Annemieke de Korte, Ventura Quest
Concept en ontwerp: Vos Broekema, I DON/T BUY IT
Drukwerk: Ando, Den Haag

Naast deze publicatie verschenen ook in aparte uitgaven een verkorte uitgave en een trendrapport.

© Sectorinstituut Openbare Bibliotheken, Den Haag, januari 2014